

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการสอนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของครูสังกัดศึกษา
จังหวัดชลบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ความหมายของคำว่า “ครู”
2. บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของครู
3. ลักษณะของครูที่ดี
4. สภาพการจัดการศึกษาของ โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชลบุรี
5. ความหมาย ความสำคัญและจุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษา
6. หลักการ แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
7. การปฏิรูปการศึกษา
8. แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2539-2550
9. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542
10. มาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก : ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน
11. พฤติกรรมการสอนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา
12. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 12.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 12.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

ความหมายของคำว่า “ครู”

ครูเป็นผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาสติปัญญาของคนในชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ประทานพระบรมราโชวาทที่แสดงถึงคุณสมบัติของผู้เป็นครูว่า จำเป็นต้องมีคุณสมบัติเฉพาะตัว เพื่อช่วยให้การปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้และเป็นแบบอย่างแก่ศิษย์โดยสมบูรณ์ ดังพระราชดำรัส ที่พระราชทานแก่ครูอาวุโส ประจำปี 2522 ความว่า “ครูที่แท้นั้นเป็นผู้ทำแต่ความดี คือ ต้องหมั่นขยันและอดสาหะพากเพียร ต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ต้องหนักแน่นอดกลั้นและอดทน ต้องรักษาวินัย ดำรงระวางความประพฤติ ปฏิบัติของตน ต้องตั้งใจให้มั่นคงแน่วแน่ ต้องซื่อสัตย์ รักษาความจริงใจ ต้องเมตตาหวังดี ต้องวางใจเป็นกลาง ไม่ปล่อยไปตามอำนาจอคติ ต้องอบรมปัญญาให้เพิ่มพูนสมบูรณ์ขึ้น ทั้งด้าน วิชาการและความฉลาดรอบรู้ในเหตุผล” (สุวิชัย โกศลยะวัฒน์, 2543, หน้า 5)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2525) ได้อธิบายถึง คำว่า “ครู” (น.) ไว้ว่า ครู เป็นภาษาบาลีและสันสกฤต มาจากคำว่า “ครู” ซึ่งแปลว่า หนัก และได้ให้ความหมายของคำว่า “ครู” ไว้ว่า ครู คือ ผู้สั่งสอนศิษย์ ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ ดังนั้น ครูจึงเป็นผู้ที่ทำหน้าที่อันประเสริฐควรแก่การเคารพ เป็นปูชนียบุคคล ซึ่งมีความหนักแน่นและมีภาระหนักหน่วง ในการช่วยมนุษย์และสังคม สำหรับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ครู” ไว้ว่า ครู คือ บุคลากรวิชาชีพ ซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอน และการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ในสถานศึกษา ทั้งของรัฐและเอกชน (สกส., 2542, หน้า 4) ดังที่ พระเทพวิสุทธิเมธี (2524, หน้า 51-52) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ครู” ไว้ว่า ครู คือ ผู้นำทางวิญญาณ เป็นแสงสว่างทางแก่วิญญาณของมวลมนุษย์ในโลกให้รู้จักทางเดินไปสู่จุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนา ครูเป็นผู้ยกสถานะทางวิญญาณของผู้เรียนให้สูงขึ้นด้วยวิธีที่สามารถเอาชนะกิเลส หรือรอคพ้นจากความทุกข์ ครูจึงเป็นปูชนียบุคคลที่โลกต้องบูชา ด้วยเหตุนี้ครูจึงต้องเป็นผู้ที่เสียสละอุทิศตนที่จะปฏิบัติหน้าที่โดยไม่หวังผลตอบแทน เงินเดือนเป็นเพียงเครื่องสักการะบูชามิใช่ค่าจ้าง ค่าของครูตั้งอยู่ในฐานะปูชนียบุคคล

จากคำกล่าวที่ว่า “ครูเป็นผู้ก่อกองแสงอรุณาคต” เป็นคำกล่าวที่ย้ำถึงบทบาทของครูในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียน โดยเฉพาะผู้เรียนที่อยู่ในช่วงวัยรุ่นซึ่งมีโอกาสได้รับอิทธิพลจากสังคมมากที่สุด อนาคตของทุกประเทศและผู้คนโดยรวมจึงขึ้นอยู่กับ โลกทัศน์ เจตคติ ค่านิยม มาตรฐาน และพฤติกรรมที่ครูปลูกฝังให้แก่ผู้เรียน ซึ่งจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า ซึ่งวิชาที่รับผิดชอบโดยตรงคือ วิชาสังคมศึกษา ครูสังคมศึกษาจึงควรเป็นผู้ที่มีความคิดกว้างขวางและลึกซึ้งเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการศึกษาและประ โยชน์ของรายวิชาสังคมศึกษา เพื่อสอนให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองที่ดี

ยอมรับและเป็นมิตรกับผู้อื่น ฝึกทักษะการดำรงชีวิต ความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจที่ถูกต้อง เพราะสิ่งที่ครูสังคมศึกษามีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือ ครูสังคมศึกษาพยายามช่วยเยาวชนให้เรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง ผู้อื่น ตลอดจนสังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถพัฒนาศักยภาพของตน และปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ลูกาน, 2534, หน้า 84 ; มาลีโกวา, 2534, หน้า 118)

จากความหมายของคำว่า “ครู” ซึ่งมีผู้ให้คำนิยามกันหลากหลายความคิด คำนิยามเหล่านั้นขึ้นอยู่กับทัศนคติที่มีต่อความเป็นครู อย่างไรก็ตามสังคมโดยรวมก็คาดหวังว่าครูเป็นผู้ที่มีบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และวิชาชีพครูยังคงเป็นวิชาชีพหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคม โดยเฉพาะการยกระดับจิตใจ หรือ จิตวิญญาณของความเป็นครูให้สูงขึ้นตามกฎเกณฑ์ของสังคมนั้น ๆ ครูจึงเป็นผู้ที่เปี่ยมด้วยความรู้ และคุณธรรม มีความมุ่งมั่น ตั้งใจ ในการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่มีคุณค่าและประโยชน์ด้วยการจัดอบรมสั่งสอนให้ผู้เรียนมีความรู้และคุณธรรม สามารถนำความรู้ และแบบอย่างที่ดีที่ได้รับจากครูมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตให้มีคุณภาพและมีความสุข

บทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของครู

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
วันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2513 ความว่า “หน้าที่ครูมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นหน้าที่ปลูกฝังความรู้ ความคิด และจิตใจของเยาวชน ผู้เป็นครูจึงจัดได้ว่ามีบทบาทสำคัญมากในการสร้างสรรค์บันดาลอนาคตของชาติบ้านเมือง” (สกศ., 2543, [Online].Available : [http:// www.onec.go.th/move/news/Jan_14c.htm](http://www.onec.go.th/move/news/Jan_14c.htm))

ประเวศ วะสี กล่าวว่า “ครูเป็นเมล็ดพันธุ์แห่งความดีงาม ครูที่ดีที่สุดจะทำให้โรงเรียนที่ดีที่สุดและ โรงเรียนที่ดีที่สุด จึงจะสร้างเยาวชนที่ดีที่สุดได้ อีกทั้งครูเป็นผู้สร้างความสามัคคีและสร้างความมั่นคงของชาติ ดังนั้นครูจึงเป็นความหวัง เป็นพลัง และเป็นอนาคตของชาติ” (สกศ., 2543) หากครูสามารถทำให้ลูกศิษย์รู้สึกว่า โลกนี้อุดมไปด้วยความดี ความงามและความจริงได้ ก็นับว่า ครูประสบความสำเร็จในความพยายามของตนแล้ว และครู ไม่เพียงแต่ต้องรักและศรัทธาในลูกศิษย์เท่านั้น หากยังต้องทำตนให้ควรคู่แก่ความรัก ความศรัทธาของลูกศิษย์อีกด้วย (Spock, 1978 อ้างถึงใน ปิยนุช คนฉลาด, 2543, หน้า 1) กระบวนการเรียนการสอนของครูเริ่มตั้งแต่ผู้เรียนเข้าชั้นอนุบาล ต่อด้วยชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ตั้งแต่ผู้เรียนเริ่มเข้าเรียนจนจบการศึกษาจากครูคนแล้วคนเล่าจากโรงเรียนหนึ่งสู่สถานศึกษาหนึ่ง นับเป็นระยะเวลาเกือบ 20 ปีที่ครูมีบทบาทสำคัญยิ่งต่ออนาคตของผู้เรียนดังที่ถูกเรียกขานว่า “พ่อพิมพ์ - แม่พิมพ์”

คณะกรรมการการจัดงานวันครู พ.ศ. 2539 ได้กำหนดให้ดอกกล้วยไม้เป็นดอกไม้ประจำวันครู โดยพิจารณาเห็นว่าลักษณะของดอกกล้วยไม้มีลักษณะและความหมายคล้ายคลึงกับงานการจัดการศึกษาและสภาพชีวิตของครู

ดังคำกลอนดอกไม้วันครู ของท่านหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ที่ว่า

“กล้วยไม้ออกดอกช้า ฉันทไค
การศึกษาเป็นไป เช่นนั้น
แต่ดอกออกคราวใด งามเด่น
งานสั่งสอนปลูกปั้น เสร็จแล้วแสนงาม”

นอกจากนี้กล้วยไม้เป็นพืชที่อยู่ในที่สูงทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศไม่รุ่มโรยง่าย เปรียบเสมือนครูที่อยู่ทั่วแดนไทย ที่ต้องอดทนต่อสู้เพื่ออุดมการณ์และอุทิศตนเพื่อการศึกษาของชาติ (คุรุสภา, 2544, [Online]. Available : [http:// www.moe.go.th/webkuru/teach13.htm](http://www.moe.go.th/webkuru/teach13.htm))

เพื่อให้เข้าใจถึงบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของครูให้ชัดเจน นักวิชาการ นักการศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ให้ความหมายของบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของครูไว้ดังนี้

ความหมายของคำว่า บทบาท พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2525, หน้า 453) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า การกระทำตามหน้าที่ที่กำหนด ส่วน ภูิด (Good, 1973, p. 498) ได้ให้ความหมายของบทบาท (role) ไว้ว่า เป็นพฤติกรรมการทำงานของแต่ละคนที่สังคมมอบหมายให้หรือที่คาดหวังไว้ และ บุญเดิม พันรอบ (ม.ป.ป., หน้า 104) ได้ให้ความหมายของคำว่า บทบาท ไว้ว่า บทบาท หมายถึง แบบแผน ความต้องการ เป้าหมาย ความเชื่อ ความรู้ ทัศนคติ ค่านิยม และการกระทำของสมาชิกในองค์กร มีความคาดหวังว่าควรจะเป็นไปตามความแตกต่างของสถานภาพและบทบาทของแต่ละคนที่มีอยู่

กล่าวโดยสรุป บทบาท คือ การกระทำตามหน้าที่ และความรับผิดชอบในการทำงานของแต่ละคน ตามที่สังคมกำหนดให้หรือคาดหวังไว้ ดังนั้น บทบาทของครูจึงเป็นภาระการงานที่ครูจะต้องรับผิดชอบ โดยการปฏิบัติตามฐานะของครู หรือตามตำแหน่งครูให้ดำเนินไปในแนวทางที่สังคมกำหนดหรือคาดหวังไว้ นักการศึกษาที่ได้จำแนกบทบาทของครูไว้มีดังนี้

ยนต์ ชุมจิต (2537, หน้า 38-43) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูไว้ดังนี้

1. บทบาทในการเป็นผู้พัฒนาเยาวชน ได้แก่ การให้ความรู้ทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพ การให้ความรู้ดีกว่าอะไรดี อะไรไม่ใช่อะไร การให้ความคิด รู้จักการแก้ปัญหา และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

2. บทบาทในการเป็นผู้นำทางด้านศีลธรรม จริยธรรมและค่านิยม หมายถึง การกระทำ

ในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม รวมถึงการเป็นผู้นำทั้งเยาวชนและประชาชนทั่วไป

3. บทบาทในการส่งเสริมความมั่นคงทางศาสนาและวัฒนธรรม หมายถึง การศึกษาหาความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง แล้วเผยแพร่ให้ประชาชนทราบ

4. บทบาทในการพัฒนาชุมชน เช่น เป็นผู้ให้การศึกษา เป็นผู้นำหรือริเริ่มเป็นผู้ปรับปรุงส่งเสริม เป็นที่ปรึกษา เป็นผู้อำนวยความสะดวกและประสานงาน

5. บทบาทในการพัฒนาการเมืองการปกครอง เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ฝึกเยาวชนให้รู้จักการใช้สิทธิในการเลือกผู้แทนระบบพรรคในระดับต่าง ๆ

6. บทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ จัดฝึกอบรมอาชีพใหม่ ๆ ให้ประชาชนในท้องถิ่น ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีในการผลิต

วลี หลีสันติพงศ์ (2542, หน้า 19) กล่าวถึงบทบาทที่แท้จริงของครูว่า ความเป็นครูที่แท้จริงอยู่ที่การสร้างผู้เรียนให้เป็นคนดี เป็นผู้พร้อมที่จะดำเนินชีวิตที่ดีงาม และสร้างสรรค์สังคม เป็นผู้มีความสามารถที่จะแสวงหาความรู้ แสวงหาปัญญา เข้าถึงแหล่งความรู้และใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ สร้างความใฝ่รู้และความใฝ่สร้างสรรค์ การแสวงหาความรู้ในยุคที่สารสนเทศมีอิทธิพลสูงเช่นปัจจุบัน ครูต้องมีความสามารถในการเลือกสรรแหล่งความรู้ เลือกสรรความรู้ รับความรู้ที่ถูกต้องและเข้าถึงสาระของความรู้นั้น นำความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์โดยผ่านความสามารถในการคิด เช่น สามารถนำมาสร้างสรรค์งาน นำมาแก้ปัญหาได้

ความหมายของคำว่า หน้าที่ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2525, หน้า 833) ได้ให้ความหมายของคำว่า หน้าที่ ไว้ว่า หน้าที่ คือ กิจที่ต้องทำ หรือกิจที่ควรทำ เช่นกันกับ วีรศักดิ์ อัครบวร (2542, หน้า 30) ให้ความหมายของคำว่า หน้าที่ ไว้ว่า หน้าที่ หมายถึง กิจที่ต้องกระทำ หรือกิจที่พึงกระทำ อาจจะเป็นการกระทำตามกฎหมาย จริยธรรม สามัญสำนึก หรือข้อตกลงใด ๆ ก็ได้ สอดคล้องกับ พจนานุกรมคอลลินส์ โคบีว (Collins cobuild Dictionary English Language, 1987, pp. 442, 1574) อธิบายความหมายของหน้าที่ว่า หน้าที่ (duty) คือ ภารกิจที่ต้องกระทำ เพราะว่าหน้าที่นั้นเป็นส่วนหนึ่งของงานตามตำแหน่งที่ได้รับมอบหมายหรือเป็นที่คาดหวังของสังคม (A duty is a task which you have to do because it is part of your job or position society) ดังที่ ยนต์ ชุ่มจิต (2534, หน้า 39) กล่าวว่า หน้าที่ครูเปรียบเสมือน วิศวกรทางสังคม ซึ่งหมายถึง เป็นผู้เชี่ยวชาญในการสร้างสังคม นั่นคือ หากครูให้การศึกษาแก่สมาชิกสังคมในรูปใด สังคมก็จะเป็นไปแบบนั้น ฉะนั้น ครูที่สามารถผลิตเยาวชนที่ดีให้แก่สังคมได้นั้นต้องเป็นผู้ที่มีคุณภาพ มีความรู้ คุณธรรม รักและศรัทธาในอาชีพครู เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์และบุคคลทั่วไป (มานะ รัตนโกเศศ, 2532, หน้า 3)

พระเทพวิสุทธิเมธี (2524, หน้า 51-52) ได้กำหนดลักษณะหน้าที่ของครูไว้ 3 ประการ คือ

1. ครูสอนหนังสือให้คนรู้หนังสือ สามารถอ่านเขียนได้ และนำไปแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เป็นผู้เปิดหู เปิดตาให้คนรอดพ้นจากความมืด
2. ครูอาชีพสอนให้คนมีอาชีพทำตามความสามารถและความถนัด เพื่อให้รอดพ้นจากความทุกข์ยากและความอศอยาก มนุษย์ทุกคนต้องการปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค การที่จะได้มาซึ่งสิ่งเหล่านี้ ทุกคนต้องทำงาน ต้องมีอาชีพ และอาชีพต้องเรียนรู้จากครู ซึ่งครูในที่นี้ไม่ได้หมายถึงครูในโรงเรียนเสมอไป ทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้เกิดความรู้ถือว่าได้ว่าเป็นครู

3. ครูผู้นำทางจิตใจและวิญญาณสอนให้ผู้เรียนมีความถูกต้องทางจิตใจให้สามารถเอาชนะกิเลสหรือความทุกข์ได้ การสอนของครูเป็นไปตามความประสงค์ของพระพุทธเจ้าสอนตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตให้มนุษย์รอดพ้นจากความเป็นทุกข์

กล่าวโดยสรุปคำว่า หน้าที่ คือ กิจที่ต้องกระทำหรือสิ่งที่บุคคลจำเป็นต้องกระทำ ตามหลักศีลธรรมและกฎหมาย ด้วยอำนาจที่ถูกต้องเหมาะสม หรือความพึงพอใจถูกต้องตาม ขนบธรรมเนียม โดยผู้ที่เป็นครูนั้นมีหน้าที่อบรมสั่งสอนปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรู้คุณธรรมเพื่อเป็นคนดีของสังคม

ความหมายของคำว่า ความรับผิดชอบ (responsibility) พจนานุกรมคอลลิנס โคบีว (Collins cobuild Dictionary English Language, 1987, pp. 442, 1574) ให้ความหมายไว้ว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ภาระผูกพันที่มีในแต่ละบุคคลอันเนื่องมาจากงานหรือตำแหน่งหน้าที่ (A particular task that you have because of your job or position) ดังที่ ยนต์ ชุ่มจิต (2534, หน้า 72) กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง คุณสมบัติที่เชื่อถือได้ ของบุคคล ซึ่งจะทำงานที่ได้รับ มอบหมายให้สำเร็จ โดยอาศัยความสำนึกทางด้านศีลธรรม กฎหมาย คำสั่ง หรือความรู้สึกในทาง ถูกต้องเหมาะสม ส่วน ชีรศักดิ์ อัครบวร (2542, หน้า 30) กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ภาระผูกพันของบุคคลต่อผลที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ หรือการกระทำต่าง ๆ ที่บุคคลพยายาม ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอให้สำเร็จทันเวลาที่กำหนด และไม่ประพฤติดื้อต่อกฎเกณฑ์ หรือ ระเบียบใด ๆ เช่นกันกับ กู๊ด (Good, 1973, p. 498) ที่กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง เป็นหน้าที่ประจำของแต่ละบุคคลเมื่อได้รับมอบหมายอย่างใดอย่างหนึ่งหรือเป็นการปฏิบัติงาน และหน้าที่โดยเฉพาะ ซึ่งได้รับมอบหมายให้ดีที่สุดตามความสามารถของตน

กล่าวโดยสรุปคำว่า ความรับผิดชอบ คือ คุณสมบัติที่เชื่อถือได้ของบุคคลที่จะทำงาน ซึ่งได้รับมอบหมายหรืองานในหน้าที่ประจำให้สำเร็จ โดยอาศัยสำนึกทางศีลธรรม กฎหมาย

คำสั่ง และความรู้สึกลงในทางถูกต้องเหมาะสม

สำหรับกรมสามัญศึกษา (2532, หน้า 87-94) ได้กำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของครูสังกัดกรมสามัญศึกษาเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ กล่าวคือ ครูทุกคนต้องทำการสอนและรับผิดชอบการสอน เป็นครูดี 10 ประการ มีแผนการสอนและปรับปรุงแก้ไขแผนการสอน เตรียมการสอน เตรียมวัสดุอุปกรณ์ประกอบการสอน แจกจุดประสงค์การเรียนรู้แก่เด็ก ทำสมุดบันทึกประเมินผล สอนแทน สอนซ่อมเสริม ทำบัญชีเรียกชื่อ และสมุดรายงานประจำตัวนักเรียน วัดและประเมินผลการเรียนตามที่โรงเรียนกำหนด ประเมินผลระหว่างด้านจิตพิสัย อบรมคุณธรรม จริยธรรมทุกคาบการเรียนการสอน จัดบรรยากาศส่งเสริมด้านการเรียนการสอน วิเคราะห์ข้อสอบ จัดทำบทเรียนสำเร็จรูปและสื่อการสอน เข้าร่วมประชุมหมวดวิชาการและต้องปฏิบัติตามข้อตกลงช่วยกันประเมินผลงานและโครงการที่ตนรับผิดชอบ ควบคุมดูแลการสอนของนิสิต นักศึกษา ฝึกสอน เข้าร่วมกิจกรรมที่โรงเรียนจัด ติดตามนักเรียนที่ขาดเรียน มีพัฒนาการตนเองด้านวิชาการ ศึกษาวิเคราะห์หาแนวทางแก้ไขปัญหาทางวิชาการ และปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอน ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ในทุก ๆ ด้าน และปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย

บทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของครูมีอยู่มากมายหลายด้านซึ่งสามารถสรุปเป็นภารกิจ เป็นลักษณะงานโดยเปรียบเทียบกับพยานุชนะ จากคำว่า TEACHERS ได้ 8 ด้าน ดังนี้

T (Teaching and Training) หมายถึง การสั่งสอนและการฝึกฝนวิทยาการ กล่าวคือ ไม่ว่าหลักสูตรหรือปรัชญาการศึกษาจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ผู้เป็นครูจะต้องมีหน้าที่และรับผิดชอบในการสอนของครูให้ดีที่สุด ให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจในวิชาที่เรียน

ดังที่ รุ่ง แก้วแดง (2541, หน้า 140-146) ได้เสนอกระบวนการสอนไว้ 10 ขั้นตอน ดังนี้

1. ครูต้องศึกษา วิเคราะห์วิจัยเพื่อรู้จักผู้เรียนเป็นรายบุคคล ดูข้อมูลพื้นฐานความรู้ ความสามารถและความต้องการของผู้เรียน
2. ครูต้องใช้จิตวิทยาการเรียนรู้หรือเทคนิคพหุปัญญา (multiple intelligence) เพื่อค้นหาว่าผู้เรียนมีศักยภาพทางปัญญาด้านไหนและช่วยเหลือแนะนำเพื่อจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับศักยภาพและความสามารถของผู้เรียน
3. ครูร่วมกับผู้เรียนในการสร้างวิสัยทัศน์ สร้างพลังและแรงจูงใจ
4. ครูให้คำแนะนำ ร่วมวางแผนการเรียนรู้กับผู้เรียนเพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนรู้จักการเรียนรู้ตลอดชีวิต
5. ครูแนะนำช่วยเหลือเรื่องการเรียนรู้ด้วยการแนะนำเนื้อหาเพียงบางส่วนและวิธีการเรียนให้ผู้เรียน
6. ครูเป็นผู้สนับสนุนสรรหาสื่อ อุปกรณ์และเทคโนโลยีทางการศึกษาต่าง ๆ ที่ใช้

ประกอบการเรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนด้วยตนเองได้

7. ครูจะต้องจัดบรรยากาศ สิ่งแวดล้อม และสิ่งอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยแนะนำบ้างตามสมควร

8. ครูต้องเสริมพลังและสร้างกำลังใจให้ผู้เรียนมีความสนใจและตั้งใจที่จะเรียนต่อไป

9. ครูให้ผู้เรียนประเมินผลการเรียนด้วยตนเอง เพื่อดูว่าสามารถเรียนได้สอดคล้องกับเป้าหมายที่ตั้งไว้ในแผนการสอนมากน้อยเพียงใด ถ้าไม่บรรลุผลตามเป้าหมายครูต้องกลับไปวางแผนและแก้ไขใหม่

10. ครูต้องเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลเพื่อเป็นข้อมูลย้อนกลับให้ผู้เรียนนำไปใช้ในการปรับปรุงแก้ไขการเรียนต่อไป

E (Ethics Instruction) หมายถึง หน้าที่ของครูในการอบรม สั่งสอนคุณธรรมและจริยธรรม สิ่งที่ต้องกระทำด้วยการปฏิบัติให้ผู้เรียนได้รับรู้และเข้าใจได้ว่าการประพฤติตนที่ดีนั้นจะทำให้ชีวิตมีความสุขได้จนผู้เรียนเข้าใจ และปฏิบัติตนเองให้ได้ดี

A (Action Research) หมายถึง หน้าที่ของครูในการวิจัย ศึกษาค้นคว้า และวิจัยผู้เรียน โรงเรียนและงานทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนด้วยการแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบและพัฒนาตนเองอยู่เสมอ โดยการลงมือกระทำ

C (Cultural Heritage) หมายถึง หน้าที่ของครูในการถ่ายทอด ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมด้วยการสอนให้ผู้เรียนมีสัมมาคารวะ มีน้ำใจ ใช้ภาษาไทยได้ถูกต้อง มีกิริยามารยาททางสังคม รวมถึงการอนุรักษ์สร้างสรรควัฒนธรรมที่ดีแก่สังคม เช่น วัฒนธรรมทางการเมือง วัฒนธรรมทางการจราจร การมีวินัยต่าง ๆ

H (Human relationship) หมายถึง หน้าที่ของครูในการสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีกับผู้เรียน ผู้ปกครอง เพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา บุคลากรในหน่วยงาน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และผู้คนในชุมชนเพื่อประโยชน์ของผู้เรียนและสถานศึกษา

E (Extra Jobs) หมายถึง หน้าที่ของครูในการปฏิบัติงานที่พิเศษต่าง ๆ การปฏิบัติงานสนับสนุนการศึกษา เช่น งานธุรการ โรงเรียน งานปกครอง งานอาหารกลางวัน งานตามระเบียบราชการ งานนอกสถานที่ ซึ่งงานเหล่านี้บางลักษณะงานจำเป็นต้องใช้ความสามารถพิเศษ ครูจึงจำเป็นต้องศึกษา ฝึกฝนความสามารถพิเศษทางคอมพิวเตอร์ คนตรี และศิลปะ เป็นต้น

R (Reporting) หมายถึง หน้าที่ของครูในการรายงานผลการพัฒนานักเรียนและการแนะแนว อย่างสม่ำเสมอและตรงเวลา ทั้งด้านการศึกษาเล่าเรียน ความประพฤติ สุขภาพอนามัย และลักษณะนิสัยของผู้เรียนให้กับผู้ปกครองทราบเพื่อร่วมกันสนับสนุน ป้อนกัน และแก้ไขปัญหาของผู้เรียนร่วมกัน

S (Student Activities) หมายถึง หน้าที่ของครูในการมีความรู้ ความเข้าใจใน พัฒนาการต่าง ๆ ของผู้เรียนด้วยการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อให้ นักเรียนมีประสบการณ์และสามารถนำสิ่งที่เรียนไปใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่าง มีความสุขและประสบความสำเร็จในชีวิต (ธีรศักดิ์ อัครบรร, 2542, หน้า 36-40, และ 44)

จากความหมายของบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบดังกล่าว สามารถสรุปถึง บทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของครู ได้ดังนี้ บทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของครู หมายถึง ภารกิจที่สังคมมอบหมายให้ครูต้องกระทำแสดงออกซึ่งพฤติกรรมในการอบรม สั่งสอน ศิษย์ให้มีความรู้คุณธรรม โดยอาศัยพื้นฐานของกฎระเบียบ คุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณ ครูเป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิบัติตนและปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นครูให้ได้ผลดีโดยสม่ำเสมอ และจากบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบดังกล่าว หากครูสามารถปฏิบัติได้ครบถ้วน ให้เสร็จ สมบูรณ์ได้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นครูผู้มีความรับผิดชอบ และหากว่าครูประกอบวิชาชีพด้วยใจรัก มุ่งมั่น และมีสำนึกก็ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความเป็นครูที่ประสบความสำเร็จในอาชีพครู

ลักษณะของครูที่ดี

แนวคิดหรือทัศนะเกี่ยวกับครูที่ดีจะต้องมีคุณลักษณะอย่างใดนั้น ได้มีนานาทัศนะ ทั้งจากแนวคิดตามแนวพระพุทธศาสนาของไทย ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ นักการศึกษาและทัศนะ ความคิดจากวงการการศึกษาตะวันตก ดังแนวความคิดดังนี้

ลักษณะของครูที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนา คือ คำสอนเรื่องกัลยาณมิตรธรรม 7 ซึ่ง พระราชวรมณี (2519, หน้า 70-71) ได้กล่าวไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. ปิโย แปลว่า น่ารัก หมายถึง ครูต้องเป็นผู้ให้ความสนิทสนมแก่ศิษย์เพื่อให้ศิษย์เกิด ความสบายใจและกล้าที่จะเข้าไปปรึกษาหารือเรื่องต่าง ๆ ครูทำตัวให้น่ารักและเป็นที่รักแก่ศิษย์
2. ครุ แปลว่า น่าเคารพ หมายถึง ครูจะต้องดูแลและปกครองศิษย์ให้ศิษย์มีความรู้ลึก อบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และรู้สึกปลอดภัย ครูต้องประพฤติสมควรแก่ฐานะ
3. ภาวนีโย แปลว่า น่าเจริญใจ น่ายกย่องในฐานะผู้ทรงคุณ หมายถึง ครูจะต้องเป็น ผู้ที่มีความรู้และภูมิปัญญาที่แท้จริง ทั้งเป็นผู้ที่ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ครูจะต้องฝึก คนให้เชี่ยวชาญในวิชาการและให้มีสมรรถภาพในการทำงาน
4. วัตตา แปลว่า รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ หมายถึง ครูจะต้องรู้จักพูดให้ ศิษย์เข้าใจได้ตรงตามเป้าหมายที่วางไว้ สอนในสิ่งที่ถูกต้องไม่บิดเบือนและครูจะต้องรู้จักสอนด้วย ความสนุกสนานเหมาะสมกับวัยของผู้เรียนด้วย
5. วณักขโม แปลว่า อดทนต่อถ้อยคำ หมายถึง ครูต้องพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา

171062

๑
173.11
0499W
๐

การซักถาม คำเสนอแนะและคำวิพากษ์วิจารณ์ ได้โดยไม่จนเฉียวและสามารถควบคุมอารมณ์ได้

6. คัมภีร์จะ กัด กัดตา แปลว่า แผลงเรื่องล้าลึกได้ หมายถึง ครูต้องสามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจได้ง่าย และช่วยให้ศิษย์เรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นด้วยการอธิบายสาระสำคัญต่าง ๆ ของวิชาได้ถูกต้องแม่นยำ

7. โน จัฏฐาเน นิโยชเย แปลว่า ไม่ชักนำในเรื่องเหลวไหล หมายถึง ครูไม่ชักจูงศิษย์ไปในทางที่เสื่อมเสีย ละเว้นจากอบายมุข 6 อัน ได้แก่ ดิณสุราและของมีนเมา เกี่ยวกับกลางคืน เกี่ยวดูการละเล่น ดิณการพนันคบคนพาลและเกียจคร้านการทำงาน

จากแนวคิดตามคำสอนในพุทธศาสนาเกี่ยวกับลักษณะของครูที่ดีดังกล่าวนี้ สรุปได้ว่าเป็นธรรมที่บ่งบอกลักษณะที่เกี่ยวกับการให้ความรู้ ความอบอุ่น ความมั่นใจแก่ศิษย์ เป็นธรรมที่มีลักษณะสั่งสอนศิษย์ กล่าวได้ว่า ครูที่มีกัลยาณมิตรธรรม 7 ย่อมเป็นครูที่มีลักษณะดีนั่นเอง

ในบทความ เรื่อง ครูอาชีพ ของพนม พงษ์ไพบูลย์ (2543, [Online]. Available : <http://www.moe.go.th/web-panom/article-panom/book-panom02.htm>) ได้นำเสนอทัศนะของ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่กล่าวถึง “ครูอาชีพ” ไว้ว่า ครูอาชีพ คือ ครูที่มีความพร้อมในทุก ๆ ด้านที่จะเป็นครู มีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการให้การศึกษาอบรมศิษย์ในทุก ๆ ด้าน มีความประพฤติดี เอาใจใส่ดูแลศิษย์ปฏิบัติหน้าที่ครูด้วยจิตวิญญาณของความเป็นครู ครูอาชีพต่างจาก อาชีพครู เพราะ อาชีพครู คือคนที่มีอาชีพครู เพื่อให้ได้ค่าตอบแทนมาดำรงชีพ ขาดจิตวิญญาณของความเป็นครู จึงปฏิบัติหน้าที่ครูเพราะมีหน้าที่ที่จะต้องทำ ไม่ใช่เพราะมีใจรักที่จะทำ จากทัศนะดังกล่าว พนม พงษ์ไพบูลย์ ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า การจะได้มาซึ่งครูดี ครูที่พึงประสงค์ และครูอาชีพ จึงอยู่ที่การมีจิตวิญญาณครู พัฒนาครูให้มีความพร้อม รู้จักหน้าที่ ความรับผิดชอบ พยายามแสวงหาความรู้ เพื่อถ่ายทอดความรู้ ความคิดและมีเทคนิคในการส่งเสริมสนับสนุนให้ศิษย์ได้เรียนรู้อย่างกว้างขวางและหลากหลาย อีกทั้งรักและมีความปรารถนาดีต่อศิษย์ สอดคล้องกับ สุมน อมรวิวัฒน์ (2535, หน้า 468-474) ที่ได้กล่าวถึงจิตวิญญาณของครูไทยที่พึงประสงค์ ไว้ 5 ลักษณะ ดังนี้

1. ครูเป็นมนุษย์ คือเป็นผู้ที่ได้ทำการวิเคราะห์และปรับปรุงตนเองทั้งกาย วาจา และใจ ด้วยการใช้สติปัญญาความรู้ที่มีและจิตใจที่สูง เพื่อสร้างสรรค์ให้ตนเองประพฤติปฏิบัติตามหลักของความพอดีและไม่ประมาท รู้จักภัย รู้จักความรัก มีความเมตตากรุณา เห็นคุณค่าของเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติแวดล้อมและการพัฒนาตน

2. ครูเป็นกัลยาณมิตร คือ เป็นผู้ให้การศึกษาที่ดี มีความรู้ ความคิดที่กว้างไกล จัดกระบวนการและกิจกรรมทุกอย่างเพื่อช่วยเหลือให้ศิษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามความคาดหวังของพ่อแม่ ปกป้องและเกื้อกูลศิษย์ นั่นคือ หัวใจของครูเป็นหัวใจของมิตร มิตรที่เป็นกัลยา คือ

งดงาม เทียงตรงเปี่ยมด้วยวิชาและกรุณาต่อศิษย์

3. ครูเป็นผู้นำทางปัญญาและวิญญาณ คือครูเป็นผู้รู้แจ้งรู้จริง และคิดชอบแล้ว สามารถเป็นผู้นำทางที่ถูกที่ควรเป็นแบบอย่างและเป็นแม่พิมพ์ให้ศิษย์เจริญรอยตามได้ เป็นผู้สั่งสอนและอบรมศิษย์ให้มีปัญญา พ้นจากอวิชชาทั้งหลาย ให้รู้ถุรู้ผิด วิเคราะห์อย่างมีเหตุผล โดยครูไม่ครอบงำทางความคิดและให้ศิษย์เป็นตัวของตัวเอง

4. ครูเป็นผู้มีศาสตร์และศิลป์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถทั้งทางด้านวิชาชีพ และวิชาการทันต่อการเปลี่ยนแปลง สามารถวิจัยและพัฒนาให้เกิดความรู้ใหม่ พัฒนาคุณภาพชีวิต มีศิลปะของการสอน การสร้างความสัมพันธ์ การกล่อมเกลาคิดใจ และความประพฤติที่ดีงาม

5. ครูเป็นผู้ที่ดำรงและคำจูนความเป็นชาติไทย คือ เป็นผู้มีความเป็นไทย ถ่ายทอดวัฒนธรรมไทย และผสมผสานกับหลักของสากลเกิดวิธีการอันกลมกลืนเหมาะสมกับสภาพของเด็กไทยและชุมชนไทย

นอกจากนี้ อมรวิชช์ นาครทรรพ (2539, 2541) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ตั้งคมมีความคาดหวังว่า ครูที่ดีจะมีคุณสมบัติ 4 ประการ กล่าวคือ 1) ชอบเด็ก ชอบการเป็นครูผู้เบิกทางแห่งปัญญาให้เด็ก เห็นเด็กเหมือนลูกหลานทุ่มเทเวลาและให้ความช่วยเหลือ 2) ชอบท้าทาย กระตุ้นให้เด็กคิดแก้ปัญหา ขบคิด หาข้อมูลด้วยตนเอง ทำทหายสติปัญญาเด็ก 3) ชอบเป็นนักเรียนเสียเอง ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่หาข้อมูลใหม่ ๆ มาประดับความรู้ และ 4) ชอบชุมชน ชอบการพบปะผู้คนมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เข้าใจชีวิตชุมชน และนำพลังชุมชนมาเป็นประโยชน์แก่การเรียนรู้ของเด็ก อีกทั้งเป็นนักเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นผู้เชี่ยวชาญภาษาอังกฤษ ติดตามความก้าวหน้าในเทคนิควิธีการสอนต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่าง ๆ กับเพื่อนครู และเป็นนักจิตวิทยาชั้นเลิศที่สามารถพัฒนาผู้เรียนให้ก้าวหน้าความรู้และอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ได้

ดังที่ วิจิต ประสมปลื้ม (2521, หน้า 14-15 อ้างถึงใน วันเพ็ญ วรรณโกมล, 2542, หน้า 351) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของครูตั้งคมศึกษาไว้ ได้แก่ เป็นนักตัดสินใจที่ดี เป็นคนทันสมัยอยู่เสมอ เป็นผู้มองโลกกว้าง ชอบทศศึกษา พยายามปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ มีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับตนเองได้ดี มีความรับผิดชอบ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความเยือกเย็นสามารถควบคุมอารมณ์ได้ทุกสถานการณ์ มีความสุขุมรอบคอบ สุภาพเรียบร้อย เป็นคนร่าเริงยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอเอาใจใส่และเห็นความสำคัญของผู้เรียน ปฏิบัติตนเหมือนบิดามารดา สามารถใช้ภาษาในการสื่อสารได้ดี มีความเลื่อมใสศรัทธาในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ยึดมั่นปฏิบัติตามระเบียบประเพณี วินัยและจรรยาบรรณครู

กรมสามัญศึกษาได้กำหนดคุณสมบัติเฉพาะสำหรับครูผู้สอนซึ่งจะต้องได้รับคุณวุฒิปริญญาตรีขึ้นไปทางการศึกษาทุกวิชาเอก หรือได้รับคุณวุฒิปริญญาตรีขึ้นไปทุกสาขาวิชาชีพ

ทั้งนี้จะต้องมีความรู้พื้นฐานทางวิชาชีพครู หรือเคยศึกษาอบรมในเรื่อง การฝึกสอน หรือ ประสบการณ์ทางการสอน การฝึกสอนในสถานศึกษา 1 ภาคเรียน ความรู้เบื้องต้นทางจิตวิทยาการศึกษา การใช้สื่อการเรียนการสอน การสร้างเครื่องมือเพื่อประเมินผลการเรียนการสอน วิธีสอน ทั่วไป และวิธีสอนเฉพาะเรื่อง หลักการศึกษา ปรัชญาและนโยบายการศึกษา ระบบการจัดการศึกษา หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร จรรยาบรรณและวิชาชีพครู อีกทั้งเป็นผู้ที่มีคุณวุฒิ ปริญญาตรีขึ้นไป สาขาวิชาชีพที่จำเป็นสำหรับการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษา

สำหรับแนวคิดของนักการศึกษาในต่างประเทศ มีดังนี้

เฮสซงและวิกส์ (Hessong & Weeks อ้างถึงใน ชีรศักดิ์ อัครบวร, 2542, หน้า 49-50) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของครูที่ดีไว้ว่า ผู้เป็นครูต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้โดยเฉพาะวิชาที่สอนและวิชาอื่น ๆ มีอารมณ์ขัน มีความยืดหยุ่นผ่อนปรนสามารถแก้ไขปรับเปลี่ยนสภาพการณ์ให้เหมาะสมกับการสอนได้ มีความตั้งใจในการทำงาน ซื่อสัตย์ สามารถสร้างความชัดเจนในการสื่อสารและการปฏิบัติหน้าที่ตามแบบแผนอันดีงาม เปิดเผย มีความอดทน ตลอดจนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อศิษย์และสังคม สามารถประยุกต์ความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความรู้พิเศษเป็นความสามารถเฉพาะตัวเพื่อช่วยให้งานในหน้าที่ครูมีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น ความสามารถทางเครื่องดนตรีกลไก การใช้คอมพิวเตอร์ ความสามารถทางงานศิลปะ อีกทั้งเป็นผู้แต่งกายเหมาะสมและมีสุขอนามัยดี สอดคล้องกับ บิล เกตส์ (Gates, 1995, pp. 187-188) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับครูในศตวรรษที่ 21 ไว้ว่า “ในภาวะการดำรงชีวิตที่ยู่ยากในทุกวันนี้ นักการศึกษาทั้งหลาย ต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวกท่ามกลางสภาวะการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไป (Educators, like so many in today's, are , among other things, facilitators) มุ่งมั่นที่จะนำพลังและการสร้างสรรค์มาสู่ห้องเรียน ในทำนองเดียวกันสำหรับครู นอกจากเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้กับศิษย์แล้ว ครูต้องเป็นผู้มีสัมพันธภาพที่ดีเยี่ยมกับศิษย์ เพราะเด็กย่อมรักห้องเรียนที่สอนโดยผู้ที่คำนึงถึงความรู้สึก และศักยภาพของตน”

ฉะนั้นจึงเป็นภาระหน้าที่ของครูซึ่งเป็นผู้ดำเนินบทบาทสำคัญนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคปฏิรูปการศึกษาครูสังคมศึกษาควรได้ศึกษา และพัฒนาตน การปฏิบัติงาน ซึ่งกรอบกำหนดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้แก่ ระดับคุณภาพครู และใบประกอบใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครู วิเคราะห์ตนเองเพื่อปรับปรุง และพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะทางความคิด ทักษะทางอารมณ์ และทักษะทางสังคม ซึ่งมีผลต่อการจัดการเรียนการสอนให้มีคุณภาพสูงสุดและปรับตนเองให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อนำไปใช้และถ่ายทอดให้แก่ผู้เรียน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชลบุรี

จังหวัดชลบุรีตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวไทย ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทรา ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดระยอง ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดจันทบุรีและฉะเชิงเทรา และทิศตะวันตกติดต่อกับชายฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวไทย พื้นที่กึ่งกลางของจังหวัดมีเทือกเขาทอดเป็นแนวยาวจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะพื้นที่จริงเป็นพื้นที่ราบ ที่ราบเชิงเขาและที่ราบริมฝั่งทะเล มีเนื้อที่ประมาณ 4,484,596 ไร่ หรือประมาณ 2,802,872 ไร่ จังหวัดชลบุรีได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดที่มีสภาพเศรษฐกิจ มีสภาพเศรษฐกิจที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่สำคัญ เช่น การปลูกพืชเศรษฐกิจ การเลี้ยงสัตว์ การประมง การอุตสาหกรรม การพาณิชยกรรม เป็นต้น ซึ่งในอนาคตการอุตสาหกรรมและอาชีพอื่น ๆ จะขยายตัวมากขึ้นตามโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก เฉพาะพื้นที่เป้าหมายบริเวณแหลมฉบัง ซึ่งมีนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง ท่าอ่าวน้ำ หนองค้อ-แหลมฉบัง ระบบสื่อสารโทรคมนาคม และโครงสร้างพื้นฐาน สวัสดิการชุมชนต่าง ๆ โดยมุ่งให้บริเวณนี้เป็นเขตนิคมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก

โรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดชลบุรี ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของประเทศไทย อยู่ในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สำคัญยิ่ง เป็นแหล่งที่ตั้งท่าเรือพาณิชย์น้ำลึก เขตนิคมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ศูนย์พาณิชยกรรม เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งของภาคตะวันออกมีเส้นทางคมนาคมติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ ทั้งทางรถยนต์ ไฟ เรือ และทางเครื่องบินที่มีท่าเรือน้ำลึกเพื่อการส่งออก นอกจากนี้จังหวัดชลบุรียังมีชุมสายโทรศัพท์ สถานีวิทยุ สถานีถ่ายเทและมิสสัญญานดาวเทียมเพื่อความสะดวกรวดเร็ว เนื่องจากการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นนิคมอุตสาหกรรม อีกทั้งการขยายบริการด้านการท่องเที่ยวจากจำนวนประชากรที่มีอยู่เดิมและย้ายถิ่นเข้ามาอยู่อาศัย (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดชลบุรี, 2529, หน้า 5 อ้างถึงใน ศัลยา บุญชล, 2541 หน้า 8-10) เป็นเหตุให้มีการจ้างงานระดับกลางและสูง จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาและการดำเนินชีวิตของผู้นคนในจังหวัดชลบุรี เป็นเหตุให้โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาเป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตกำลังคนในระดับกลางและเป็นพื้นฐานของการผลิตกำลังคนในระดับสูงจะต้องสนองตอบต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดี การจัดการเรียนการสอนจึงต้องสอดคล้องกับแผนพัฒนาตามโครงการดังกล่าว

โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานราชการ ที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาต่อจากระดับประถมศึกษา ซึ่งแบ่งเป็น 2 ตอน คือ

1. การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ รับการพัฒนาคุณธรรม ความรู้ ความสามารถ และทักษะต่อจากระดับประถมศึกษา ให้ผู้เรียนได้ ค้นพบความสนใจและความถนัดของตน ทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพตามควรแก่วัย

2. การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียน ตามความถนัดและความสนใจ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา เพื่อให้ เพียงพอแก่การประกอบอาชีพการงาน และอาชีพที่ตนถนัด รวมถึงการอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างมีสันติสุข

สำหรับการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของจังหวัดชลบุรี ได้จัดการเรียนการสอนใน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ประกอบด้วย 5 สหวิทยาเขต ได้แก่ สหวิทยาเขตสามมุก-บางปลาสร้อย สหวิทยาเขตบ้านบึง สหวิทยาเขตเมืองพระรถ สหวิทยาเขตเจ้าพระยาศรีราชา และสหวิทยาเขตอุดมศักดิ์ โดยให้สถานศึกษาเปิดการสอนสังกัด กรมสามัญศึกษาจำนวน 33 แห่ง โดยมีหน่วยงานสำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดเป็นผู้แทน กรมสามัญศึกษาในระดับจังหวัด มีหน้าที่และรับผิดชอบดูแลการดำเนินการจัดการศึกษาของ โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาในจังหวัดชลบุรี การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และหลักสูตร มัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) โดยดำเนินการจัดการศึกษาตาม นโยบายและเป้าหมายของกระทรวงศึกษาธิการในการจัดการศึกษาด้านคุณภาพเร่งรัดพัฒนาการจัด การศึกษาให้บรรลุผล อีกทั้งมีการโครงการดีเด่น ได้แก่ โครงการ 5 ส โครงการป้องกันยาเสพติด โครงการตื่นความไว้วางใจ และโครงการรักการอ่านซึ่งเป็นโครงการของกรมสามัญศึกษาที่ สำนักงานสามัญศึกษา จังหวัดชลบุรี ได้ดำเนินการตามโครงการ (สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัด ชลบุรี, 2544)

จากงานวิจัยของ เสาวนิตย์ นาคะสิงห์ (2532, หน้า 128-129 อ้างถึงใน กนกพรรณ เดิมสมเกตุ, 2541, หน้า 13) ที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวางแผน และพัฒนาการศึกษาใน สถาบันการศึกษาด้านอาชีพในจังหวัดชลบุรี พบว่า ด้านการปรับปรุงหลักสูตรและกิจกรรมการ เรียนการสอนตามทัศนะของผู้บริหารสถาบันการศึกษาส่วนใหญ่ มีการปฏิบัติอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง เมื่อพิจารณาคะแนนเฉลี่ยรายข้อปรากฏว่า สนับสนุนให้ครูผู้สอนได้รับความรู้ใหม่ ๆ จากการศึกษา หรืออบรม เพื่อนำความรู้ที่ได้รับมาปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสภาพชุมชน เปิด โอกาสให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงและความรู้ใหม่ ๆ จากผู้ที่มีความรู้ และความเชี่ยวชาญใน

สาขาวิชาชีพอย่างแท้จริง ในส่วนของ อุปกรณ์การเรียนการสอน และอุปกรณ์ในการฝึกวิชาชีพมีเหมาะสมและทันสมัย ตลอดจนมีการชี้แจงเกี่ยวกับหลักสูตร และแผนการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนและชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ ในการตัดสินใจเลือกศึกษาตามความต้องการของตนเอง มีการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในทุก ๆ ด้าน อยู่เสมอ อีกทั้งเชิญวิทยากรหรือผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นมาให้ความรู้ในวิชาชีพต่าง ๆ แก่ผู้เรียน เปิดสอนวิชาชีพอย่างกว้างขวางและสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานให้ความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับวิชาชีพแก่ผู้เรียนและชุมชน มีการแนะนำชุมชนให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรแผนการจัดการเรียนการสอน เพื่อขยายตลาดแรงงาน

จากการตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของกรมวิชาการ ปรากฏว่า นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาในระดับต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการตรวจสอบคุณภาพการศึกษาเมื่อวันที่ 23-29 มกราคม ปี พ.ศ. 2530 พบว่า ด้านความคิดในวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งมีคะแนนเต็ม 30 คะแนน ปรากฏว่า คะแนนเฉลี่ยทั้งประเทศเท่ากับ 13.61 คิดเป็นร้อยละ 45.37 ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของคะแนนเต็ม (กรมวิชาการ, 2530, หน้า 30) และจากรายงานของคณะกรรมการการศึกษาและวัฒนธรรมของวุฒิสภา (2537 อ้างถึงใน กรมวิชาการ, 2538, หน้า 7) พบว่า จำนวนครูไม่ถึงร้อยละ 50 ระบุว่าเฉพาะสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรในส่วนที่เป็นผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลายมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในระดับต่ำ และจากผลการวิจัย ของกรมวิชาการ (2538, หน้า 6-9, 56, 57, 73, 75, และ 79) เรื่อง การประเมินผลการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2521 และมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ซึ่งรวบรวมข้อมูลจากผู้บริหารและครูผู้สอนโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา พบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเขียนแผนการสอนที่เน้นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเชิงกระบวนการสภาพการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา พบว่า ครูจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องการเสริมสร้างค่านิยม และการพัฒนาจริยธรรมได้อย่างสม่ำเสมอ โดยมีวิธีการสอนโดยการสืบเสาะหาความรู้กันคว้า ทำรายงาน อยู่ในระดับมาก มีการจัดทำแผนการสอนโดยร่วมมือระหว่างครูในโรงเรียน และมีการเชิญวิทยากรในการมาบรรยายให้ความรู้ มีการสอนซ่อมเสริมหรือสอนเพิ่มเติม โดยใช้วิธีการให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมเพิ่มเติม แต่มีปัญหาในส่วนของครูไม่มีเวลาทำแผนการสอน เนื่องจากมีคาบสอนมากโดยเฉลี่ย 20 คาบต่อสัปดาห์ และ มีความเข้าใจในการเขียนจุดประสงค์หลักสูตรยังไม่ชัดเจน อีกทั้งเวลา สถานที่ สื่อ และจำนวนนักเรียนที่มากขึ้น ไม่เอื้อต่อการทำกิจกรรม

กรมวิชาการ (2540, หน้า 4-14) สรุปสาระสำคัญของผลการวิจัย เรื่อง สัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรมัธยมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 “วิสัยทัศน์การมัธยมศึกษาในอนาคต : สาระและมุมมอง” ว่าสภาพการเรียนการสอนครูยังไม่ปรับเปลี่ยนวิธีสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตรให้ทันสมัย สนองความต้องการของเด็กและชุมชน ปัจจัยที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดการเรียนการสอนเท่าที่ควร ได้แก่ ครูยังไม่ได้รับการพัฒนาและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน ด้านนวัตกรรม หลักสูตรการเรียนการสอนในอนาคต ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษามีความเห็นว่า ลักษณะการสอน ครูควรเป็นผู้แนะแนวทางเพื่อให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอนให้มากที่สุด สอดคล้องกับ วิไล ตั้งจิตสมคิด (2544, หน้า 69-70) ที่ระบุว่า ผู้เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นบางส่วนยังขาดทักษะในการเรียบเรียงความคิด การสื่อสาร การอ่าน เขียน ไม่ได้มาตรฐานการศึกษาในระดับนี้ และยังไม่รู้ว่าตัวเองมีความสนใจด้านใด ทั้งยังไม่สามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ส่วนด้านคุณภาพของผู้เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายพบว่า ส่วนหนึ่งมุ่งเน้นการสอนเข้ามหาวิทยาลัย มากกว่าการเรียนเพื่อให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ทำให้ละเลยเนื้อหาความรู้ การฝึกทักษะและประสบการณ์บางส่วนที่ควรจะได้รับ ทำให้มีพื้นฐานความรู้ไม่ได้มาตรฐานสำหรับการเรียนในระดับอุดมศึกษา

สภาพการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาในเขตการศึกษา 12 สุภาพิมพ์ เกสสมบูรณ์ (สุภาพิมพ์ เกสสมบูรณ์, สัมภาษณ์, 17 กุมภาพันธ์ 2538 อ้างถึงใน กนกพรณ เดิมสมเกตุ, 2541, หน้า 17) ได้แสดงความคิดเห็นว่า ด้านหลักสูตร ครูผู้สอนไม่ค่อยเข้าใจว่าหลักสูตรคืออะไร แต่พอได้รับการชี้แจงให้เข้าใจถึงหน้าที่ของหลักสูตรแล้ว ก็จะเห็นคุณค่าและสามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้ มีจุดยืนในการสอนได้ดียิ่งขึ้น ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พบว่า ครูส่วนใหญ่ยังเน้นเนื้อหามากกว่ากระบวนการ เพราะพะวงว่าหากเป็นกระบวนการแล้วผู้เรียนจะไม่มีความรู้ด้านเนื้อหา ทำให้ไปสอบแข่งขันกับคนอื่นไม่ได้ ด้านสื่อการเรียนการสอน ครูจะร้องขอสื่อการสอนสิ่งใหม่ๆ เสมอ ทั้งที่บางครั้งสื่อที่ได้มาใหม่ก็ไม่ได้ใช้ เพราะไม่ทราบว่าจะใช้กับจุดประสงค์ใดจึงจะเหมาะสม ตลอดจนผลสัมฤทธิ์ทางด้านความจำ ยังวัดไม่ครอบคลุมทางด้านจิตพิสัย และทักษะพิสัย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากการที่ครูมีกระบวนการสอนที่ไม่สอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริงของสังคม บทบาทการสอนของครูสังคมศึกษาที่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้วยการบรรยายเป็นส่วนใหญ่ สอนในสิ่งที่ครูรู้ จุดมุ่งหมายในการสอนเน้นเนื้อหาความรู้ ครูและผู้เรียนต่างคนต่างรับรู้ ตลอดจนการวัดผลการเรียนรู้ใช้วิธีการสอบความรู้ ความจำเป็นส่วนใหญ่

จากสภาพการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในเขตการศึกษา 12 ดังกล่าวสรุปได้ว่า ปัญหาของครูสังคมศึกษาของครูในโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตการศึกษา 12 มีปัญหา

ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน ซึ่งทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรตระหนักและหันหน้าเข้าหากันเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาเหล่านั้น และนำไปสู่เป้าหมายสุดท้าย นั่นคือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอน สังคมศึกษาให้บรรลุเป้าหมายของหลักสูตร และความสำเร็จของผู้เรียนในการที่จะเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศ เพราะวิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาพื้นฐานของการนำไปสู่การพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ ประชาชนมีค่านิยมที่ดี ชัดเจน และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้ผู้บริหารโรงเรียนควรเป็นผู้ริเริ่ม สนับสนุน ส่งเสริม และให้กำลังใจแก่ครูและผู้นักปฏิบัติงานอย่างแท้จริง และที่สำคัญควรเปิดโอกาสให้ครูสังคมศึกษาได้รับความรู้เพิ่มเติมในทุกโอกาส โดยจัดให้ครูได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ซึ่งกัน เพื่อเป็นการยอมรับในความรู้ ความสามารถของครูผู้สอนในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา อันจะนำมาซึ่งประโยชน์ในการนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ในการจัดกระบวนการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

ความหมาย ความสำคัญและจุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษา

ความหมายของวิชาสังคมศึกษา

มีนักการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่มีคุณค่าและมีความสำคัญ เนื่องจากเป็นวิชาที่มีบทบาทต่อการพัฒนาความคิด เจตคติ ค่านิยมและช่วยให้ผู้เรียนสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม ดังที่ กรมวิชาการ (2513, หน้า 141-142) ได้ให้ความหมายของวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า สังคมศึกษาเป็นวิชาที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจและเจตคติอันดีเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของสังคม ประเทศชาติ และ โลกโดยรวม ให้ยอมรับค่านิยมของสังคมที่ตนมีส่วนร่วมและสามารถสมาชิกที่ดีของหมู่คณะ ครอบครัวและสังคมนั้น ๆ ส่วน สุนันทิพย์ บุญสมบัติ (2525, หน้า 6) กล่าวว่า วิชาสังคมศึกษาจะมีความหมายครบถ้วนได้นั้นจะต้องหมายรวมถึง 3 สิ่ง คือ เนื้อหาสาระของวิชา ความต้องการของสังคม และความต้องการของผู้เรียน และวันเพ็ญ วรรณโกมล (2542, หน้า 21) สรุปความหมายของวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า วิชาสังคมศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมศาสตร์ โดยจัดเนื้อหาจากหลายวิชาในสาขาสังคมศาสตร์ และสาขาที่เกี่ยวข้อง คัดเลือกเฉพาะส่วนที่จำเป็นและเหมาะสม มาจัดหลอมรวมใหม่ เพื่อใช้สอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาโดยมุ่งพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพ เป็นพลเมืองดีของสังคมไทย และสังคมโลกตามหลักพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

จาโรลิเม็ก (Jarolimiek, 1977, p. 4) อธิบายว่า สังคมศึกษาเป็นวิชาที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม รวมทั้งกล่าวถึงวิธีที่มนุษย์จะใช้

สิ่งแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการของตนในการดำรงชีวิต ส่วน เพรสตัน (Preston, 1974) แสดงทัศนะว่า สังคมศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาวิชาสังคมศาสตร์ที่เลือกเฟ้นมาเพื่อใช้ในการสอนเด็ก โดยเฉพาะระดับชั้นประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา เนื้อหาส่วนใหญ่ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หน้าที่พลเมือง สังคมวิทยา มนุษยวิทยาและเศรษฐศาสตร์ สอดคล้องกับ กูด (Good, 1959) กล่าวถึงสังคมศึกษาว่า “เป็นส่วนต่าง ๆ ของเนื้อหาสาระสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคมวิทยา ที่เห็นว่าเหมาะสมสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา และได้จัดทำเป็นหลักสูตรวิชาทั้งแบบบูรณาการและรายวิชา เช่นกันกับ ไมเคิลลิส (Michaelis, 1980, pp. 3-4 อ้างถึงในวันเพ็ญ วรณโกมล, 2542, หน้า 2-3) ที่ได้ให้ความหมายของวิชาสังคมศึกษาว่า “เป็นวิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ เศรษฐกิจ กิจกรรมทางการเมืองทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ การแก้ปัญหา และวางแผนทางสำหรับอนาคตของผู้เรียนด้วย” และ เชฟเวอร์ (Shaver, 1967, p. 151) ที่ระบุว่า สังคมศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทั่วไปและเกี่ยวข้องโดยเฉพาะกับการเตรียมพลเมืองให้มีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตย

จากความหมายของวิชาสังคมศึกษาดตามหลักสูตรปัจจุบันสรุปได้ว่า วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่ว่าด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพ ทางสังคม และทางวัฒนธรรม และสังคมศึกษาที่เรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายนั้น ได้เลือกสรรเนื้อหามาจากหมวดวิชาสังคมศาสตร์ โดยมุ่งเน้นการปลูกฝังคุณสมบัติอันดีงามให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียนจนเป็นนิสัย คือความเป็นคนดี มีความรู้ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ตลอดจนเป็นคนที่มีความสามารถ มีความคิดและเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติต่อไปได้อย่างดี

ความสำคัญของวิชาสังคมศึกษา

ลักษณะและความสำคัญของวิชาสังคมศึกษา เป็นวิชาหนึ่งที่สอนและเน้นในเรื่องของพฤติกรรมของคน และสิ่งแวดล้อม เนื้อหาที่สอนประกอบด้วย โลก ประเทศ ประชากร สภาพแวดล้อม ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องจัดให้เหมาะสมกับความสนใจ ความพร้อม และสติปัญญาของผู้เรียนแต่ละวัย เป็นที่ยอมรับกันว่าโรงเรียนมิใช่เป็นสถานที่ให้ความรู้ทางสังคมศึกษาแก่ผู้เรียนอย่างเดียว การที่ผู้เรียนได้รับความรู้จากสภาพแวดล้อมทางบ้าน เช่น การได้ดู ฟังข่าวเหตุการณ์ต่าง ๆ จากวิทยุ โทรทัศน์ อ่านหนังสือพิมพ์ หรือฟังคำสนทนาจากบุคคลในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นข่าวการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ข่าวในประเทศและข่าวต่างประเทศ ล้วนแต่เป็นแหล่งความรู้ที่ให้ข้อมูลกว้างขวางแก่ผู้เรียน และเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนต่อวิชาสังคมศึกษาเป็นอย่างมาก

ดั่งที่ เจริญ จามรธัญญาท (2534, หน้า 10-12 อ้างถึงใน วันเพ็ญ วรรณโกมล, 2542, หน้า 16-17) ได้กล่าวถึงคุณค่าของวิชาสังคมศึกษาที่มีต่อผู้เรียนไว้ว่า ให้มีความรู้ความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดกระบวนการและทักษะทางสังคม ปลุกฝังเจตคติค่านิยมและความซาบซึ้ง มีมาตรฐานทางสังคม การแก้ปัญหาาร่วมกัน ปลุกฝังให้เกิดความรักชาติ ความรับผิดชอบ ความรัก ความผูกพันกับท้องถิ่นของตน และเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย สอดคล้องกับแนวความคิดของ เพรสตัน และเฮอแมน (Preston & Herman, 1974, p. 3) ที่กล่าวว่า สังคมศึกษาเป็นวิชาที่มีความสำคัญ ไม่เพียงแต่สอนให้ผู้เรียนได้รู้จักแก้ปัญหา รู้วิธีแก้ปัญหา แต่ยังให้ความรู้ ความคิดแบบสืบสวนสอบสวน ซึ่งจะทำให้ผู้เรียน เกิดความพอใจ และช่วยส่งเสริมให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกันก็จะช่วยเสริมสร้างเจตคติที่ดีให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนจากสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันได้อีกทางหนึ่งด้วย เช่นเดียวกับเคนเวิร์ทธี (Kenworthy, 1962, p. 3 อ้างถึงใน กนกพรรณ เดิมสมเกตุ, 2541, หน้า 15) ได้เน้นถึงคุณค่าของวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า วิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา เป็นวิชาที่ช่วยให้เด็กมีความเข้าใจถึงมนุษย์ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และความเป็นอยู่ของมนุษยชาติอื่น ๆ โดยคาดหวังให้ผู้เรียนเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม

ดังนั้นความสำคัญของวิชาสังคมศึกษา คือ การให้ผู้เรียนได้รู้ถึงปัญหาของสังคมที่เกิดขึ้นในสภาพปัจจุบัน เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจสภาพความเป็นไปที่แท้จริงของสังคม ทั้งมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนได้รู้จักปรับตนเองให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้องและได้เข้าใจสภาพของสังคมนั้นเป็นอย่างดี (วาริ ธีระจิตร, 2534, หน้า 2-3) ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของวิชาสังคมศึกษานี้ มักจะสอดแทรกอยู่ในวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตรทุกระดับ และการให้การศึกษาก่อนวัยเรียนก็คือ การช่วยพัฒนาให้ผู้เรียนมีความสำนึกในด้านความคิด ความรู้ และการปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติโดยรวม การสอนของครูควรเน้นให้ผู้เรียนตื่นตัวต่อปัญหาของสังคม และควรให้ข้อเสนอแนะการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นแนวทางแก้ไขปัญห ขณะเดียวกันผู้เรียนได้สำนึกว่าสภาพของสังคมไทยยังมีปัญหาอะไรอีกบ้าง เพื่อเป็นการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักสังเกตและมองปัญหาจากสิ่งรอบตัว ครูผู้สอนควรเน้นให้ผู้เรียนมองเห็นว่าวิธีการแก้ปัญหาานั้นควรทำอย่างไรจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดแนวคิด และส่งเสริมให้ผู้เรียนมีเจตคติทั้งต่อตนเองและสังคมโดยรวมที่ดีด้วย

จุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษา

สุรางค์ สิริวัฒนา (สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2538 อ้างถึงใน กนกพรรณ เดิมสมเกตุ, 2541, หน้า 17) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า เพื่อปลุกฝังให้นักเรียนเกิดความรักและศรัทธาในสถาบันทั้ง 3 คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนเกิดคุณธรรม จริยธรรม โดยให้สอดแทรกในรายวิชาต่าง ๆ และทำอย่างสม่ำเสมอ โดยให้ถือว่าเป็นภาระหน้าที่ของครูทุกคน โดยครูผู้สอนตั้งคัมภีร์ศึกษาเป็นแกนนำ และเพื่อสร้างค่านิยมที่ถูกต้องและดีงามให้เกิดขึ้นในตัวนักเรียน อีกทั้งได้แสดงทัศนะไว้ว่า ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาควรจะเป็นแบบอย่างที่ดีถูกต้องและใช้วิธีสอนที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดการปลูกฝังและเห็นคุณค่า รวมทั้งการใช้สื่อที่เหมาะสมกับสถานการณ์การสอน

ศุมนทิพย์ บุญสมบัติ (2525, หน้า 28 อ้างถึงใน จินดา เภฏธนะ, 2540, หน้า 18) ได้กล่าวถึงเป้าหมายหลัก 6 ประการ เพื่อยึดเป็นแบบอย่างในการสร้างพลเมืองตามความคาดหวังของสังคม ได้แก่ การพัฒนาความคิดและความสามารถในการตัดสินใจ การรู้จักตนเอง อย่างถ่องแท้ การมีมนุษยสัมพันธ์ในสังคม การมีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ของพลเมืองในสังคม การมีความรู้และความสามารถในทางเศรษฐกิจ และการรู้จักวิธีการศึกษาเล่าเรียนอย่างทุกวิธี สอดคล้องกับ วันเพ็ญ วรรณโกมล (2542, หน้า 5) ที่กล่าวถึงเป้าหมายในวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า

1. เป็นกระบวนการถ่ายทอดมรดกทางสังคม (socialization) กล่าวคือ ต้องการให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ทางสังคม ได้แก่ การเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อมนุษย์ การจัดระบบขององค์การต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง
2. การนำความรู้ไปแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวัน คือ มุ่งศึกษาให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ต่าง ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้
3. เป็นการพัฒนาทักษะ ค่านิยม เจตคติ มุ่งฝึกฝนให้เยาวชนมีค่านิยมที่ดี เจตคติที่ดี มีความซาบซึ้งในศิลปวัฒนธรรม และเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของสังคม สร้างสรรค์ให้เป็นสังคมที่มีคุณค่า และการดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างผาสุก
4. เป็นการศึกษาให้เป็นพลเมืองที่ดีตามระบอบประชาธิปไตยให้มีความเข้าใจ ระบบการเมืองการปกครอง รู้จักสิทธิและหน้าที่ มีบทบาทการเมือง ยึดหลักประชาธิปไตยในการดำรงชีพ เข้าร่วมกิจกรรมของสังคมได้ช่วยกันพัฒนาประเทศหรือสังคมที่ตนอยู่อาศัยให้เจริญก้าวหน้า
5. ฝึกให้เป็นคนมีนิสัยใฝ่รู้ มีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ติดตามข่าวสารและสถานการณ์รอบ ๆ ตัว เพื่อให้เป็นคนทันต่อเหตุการณ์ และทันโลก สามารถวิเคราะห์ข่าวสารและสถานการณ์ได้อย่างถูกต้อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน

เฟนตัน (Fenton, 1967, p. 5) กล่าวถึง จุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า คือ การเตรียมผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี สอนนักเรียนให้รู้จักที่จะคิด มีทักษะการสืบสวนระหว่างสิ่งที่จริงและข้อเท็จจริง ตลอดจนกระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้

ในการตัดสินใจอย่างฉลาดและมีเหตุผล เพื่อปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคมใหม่ในอนาคต

ความมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษาตามแนวทางของ เพรสตัน และเฮอแมน (Preston & Herman, 1974) ได้สรุปไว้ ดังนี้

1. ให้มีความรู้ ความเข้าใจ (knowledge and understanding) คือการศึกษาเรื่องอดีตของมนุษย์ สถาบันในสังคม และกระบวนการของสังคม การใช้สิทธิและหน้าที่ของคน วัฒนธรรมของกลุ่มชนกระบวนการผลิต การแจกจ่ายและการใช้ปัจจัยในการดำรงชีพ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับถิ่นที่อยู่อาศัย

2. ให้มีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ (attitudes toward learning) ปลุกฝังให้ผู้เรียนรู้จักใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล รู้จักสืบเสาะหาความรู้ มีความกระตือรือร้นอยากรู้ อยากเรียน ตลอดจนการมีทักษะและจริยธรรม ที่จะช่วยให้ผู้เรียนรู้จักการใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล รู้จักอ่านและตีความ ซึ่งเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการแสวงหาความรู้ และเป็นทักษะที่ต้องอาศัยการฝึกฝน

จากแนวคิด ความหมาย จุดมุ่งหมายและความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาดังกล่าวทำให้ตระหนักถึงความจำเป็นที่ผู้เรียนต้องเรียนวิชาสังคมศึกษาใน 3 ประการ กล่าวคือ

1. สังคมศึกษาช่วยให้ผู้เรียนรู้ความต้องการของตนเอง
2. ผู้เรียนจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ทางสังคม
3. สังคมต้องการพลเมืองที่รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน

จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายทั้ง 3 ประการเกี่ยวโยงกัน กล่าวคือ หลังจากเรียนวิชาสังคมศึกษาแล้วผู้เรียนควรจะรู้และสามารถตอบสนองความต้องการของตน และมีความรู้ทางสังคมศาสตร์เพื่อที่จะเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพ (รอนสกี, 2534, หน้า 29)

สำหรับหลักสูตรสังคมศึกษามุ่งเน้นการปลุกฝังคุณสมบัติอันดีงามให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนจนปรากฏเป็นนิสัย คือความเป็นคนดี มีความรู้ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตตลอดจนเป็นคนที่มีความสามารถ มีความคิด และเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติต่อไปได้อย่างดี โดยมีจุดประสงค์ของวิชาสังคมศึกษาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) (กรมวิชาการ, 2533, หน้า 47) ดังนี้

1. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม พัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย และหลักธรรมของศาสนา
2. เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน สามารถตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้

3. เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มรดกทางวัฒนธรรมไทย ยึดมั่นในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย หลักธรรมและคุณธรรม มีค่านิยมที่พึงประสงค์ รักและผูกพันกับท้องถิ่น และประเทศชาติ มีความภูมิใจในความเป็นไทย และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

4. เพื่อให้สามารถปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

5. มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และเสริมสร้างศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน สำหรับจุดประสงค์ของวิชาสังคมศึกษาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) (กรมวิชาการ, 2533, หน้า 61) ดังนี้

1. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับอิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการดำรงชีวิต โครงสร้างและรูปแบบการอยู่ร่วมกันในสังคม กระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจและการปกครอง และศาสนากับการดำรงชีวิต

2. เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาของสังคม สามารถแก้ปัญหา และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมตามบทบาทหน้าที่ของตน โดยใช้เหตุผล กระบวนการกลุ่ม และวิธีการที่หลากหลาย

3. เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของวิทยาการ ศิลปวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ยึดมั่นในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย หลักธรรมและคุณธรรม มีค่านิยมที่พึงประสงค์ รักและผูกพันกับท้องถิ่น และประเทศชาติ มีความภูมิใจในความเป็นไทยและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

4. เพื่อให้สามารถปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มุ่งมั่นในการทำประโยชน์ให้กับสังคม มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และเสริมสร้างศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของประเทศ

ในส่วนของเนื้อหา มีการขยายขอบเขตของเนื้อหาโดยนำเนื้อหาและแนวคิดสำคัญจาก วิชาต่าง ๆ ของสังคมศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศิลธรรม สังคมวิทยา ประชากรและสิ่งแวดล้อม เศรษฐศาสตร์ และรัฐศาสตร์ มาบูรณาการเรียบเรียงกันเป็นเนื้อหาวิชา สังคมศึกษา แต่วิชาหน้าที่พลเมืองก็ยังคงเป็นแกนหลักสำคัญของหมวดวิชาสังคมศึกษาอยู่ ทั้งนี้มีการเพิ่มเติมเนื้อหาทางสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม เรื่อง สภาพแวดล้อม ประชากร ทรัพยากรและวัฒนธรรมไทย โดยให้ผู้เรียนอนุรักษ์ทรัพยากร ศิลปวัฒนธรรมไทย รู้จักเลือกกับ วิทยาการและวัฒนธรรมจากต่างประเทศให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย (กรมวิชาการ, 2533 อ้างถึงใน วลัย พานิช, 2542 ก, หน้า 230-235)

ดังนั้นในการกำหนดจุดประสงค์รายวิชาจึงต้องอาศัยจุดมุ่งหมายการศึกษาของชาติเป็นหลัก เพราะเป็นจุดมุ่งหมายระดับสูงสุดที่ได้กำหนดปรัชญาการศึกษาไว้ว่า ต้องการให้ประชาชนในชาติมีความเจริญก้าวหน้าอย่างไร มีความงอกงามหรือพัฒนาด้านใด แล้วจึงนำมากำหนดเป็นจุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษา จากนั้นจึงกำหนดเป็นจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมต่อมา ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาทุกรายวิชาจึงต้องทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์การสอนก่อน ในหน่วยการเรียนรู้ทุกหน่วยต้องมีวัตถุประสงค์รายวิชา จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม เพื่อที่จะช่วยให้ผู้สอนมีจุดมุ่งหมายในการสอนชัดเจน ประเมินผลได้ตรงตามเป้าหมาย การเตรียมการสอนง่ายขึ้น และกระบวนการเรียนการสอนจะราบรื่น (จินดา เขมฐะ, 2540, หน้า 31)

ในวงการศึกษไทยดำเนินการปฏิรูปการศึกษาควบคู่กับการจัดทำพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ และเท่าทันสังคมโลก เหตุการณ์ การพัฒนาทางการศึกษา จึงส่งผลต่อการสอนสังคมศึกษา ดังนั้นมิติใหม่ของการสอนสังคมศึกษามาจากแนวคิดสำคัญจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ การสอนสังคมศึกษาในปัจจุบันและอนาคตเป็นไปเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนมุ่งพัฒนาผู้เรียน 4 ประการ ดังนี้

1. การเรียนรู้ของผู้เรียนต้องบูรณาการเพื่อผลในการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เพราะความรู้ในศาสตร์เดียวไม่สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาได้
2. การจัดการเรียนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองจึงเป็นการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืน
3. การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นการศึกษาที่แท้จริง เพราะเป็นการศึกษาที่อยู่ในวิถีชีวิตรากเหง้า ภูมิปัญญา และทรัพยากรในชุมชนจึงจะเป็นการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน
4. ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จึงจะช่วยให้เป็นคนรู้เท่าทันโลกทันเหตุการณ์ที่เป็นพลวัต (วันเพ็ญ วรรณ โกล, 2542, หน้า 22)

จากความหมาย ความสำคัญและจุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่ส่งเสริมความเป็นพลเมืองที่ดีและเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวม เนื้อหาวิชามีลักษณะบูรณาการอย่างมีระบบจากศาสตร์ทางสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ดังนั้นลักษณะการสอนของครูสังคมศึกษาจึงควรมีรูปแบบที่หลากหลายมุ่งฝึกทักษะที่จำเป็นในชีวิตจริงโดยเน้นทักษะการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลจนเกิดเจตคติที่ดีและทัศนคติเชิงบวกต่อตนเองในฐานะพลเมืองที่ดีของชุมชน และของโลก (รักษนิกร ทองสุชาติ, 2544, หน้า 73)

หลักการ แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

ปรัชญาการศึกษาที่เป็นพื้นฐานของแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

หลักการ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ หรือเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ได้มีปรัชญาการศึกษา ทฤษฎีทางจิตวิทยาการเรียนรู้ ที่ได้นำเสนอหลักการและแนวทางการจัดการเรียนการสอนที่เป็นพื้นฐานการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนี้

วิจิตร ศรีสอ้าน (2536, หน้า 241-276) ได้สรุปแนวคิดลัทธิปรัชญาพื้นฐานกับการศึกษาไว้ 4 ลัทธิ ดังนี้

1. **ลัทธิจิตนิยม หรือ มโนคตินิยม (Idealism)** มีความเชื่อว่าความรู้ย่อมเกิดขึ้นในจิตใจ ครูและโรงเรียนจะต้องพัฒนาจิตใจผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยสอนให้จดจำสัญลักษณ์ (symbols) ได้แก่ ภาษา คณิตศาสตร์และศิลปะ มุ่งให้ผู้เรียนรอบรู้และเข้าใจชีวิต
2. **ลัทธิสังนิยม หรือ ประจักษ์นิยมนิยม (Realism)** มีความเชื่อว่าครูและโรงเรียนจะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และคุ้นเคยกับสรรพสิ่งทั้งหลายที่เป็นอยู่จริงตามธรรมชาติ โดยการสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ความจริงตามธรรมชาติ ปรัชญาลัทธินี้มุ่งเน้นการรับรู้ทางประสาทสัมผัส ใช้วิธีการสอนด้วยวิธีการสาธิต การทดลองกับชีวิตจริง การใช้อุปกรณ์โสตทัศนศึกษา และการจัดทัศนศึกษา เน้นวิธีการสอนทางวิทยาศาสตร์ มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจความจริงแห่งธรรมชาติโดยใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์
3. **ลัทธิประสบการณ์นิยม (Pragmatism)** มีความเชื่อว่า ความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์เกิดจากประสบการณ์ ครูและโรงเรียนจึงต้องจัดการเรียนที่จะก่อให้เกิดประสบการณ์ที่เหมาะสม ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นวิธีการแก้ปัญหาอย่างมีขั้นตอน โดยผู้เรียนกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง (learning by doing) ปรัชญาลัทธินี้มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความเจริญโดยวิธีการเสริมสร้างประสบการณ์ที่เหมาะสม และใช้วิธีการแก้ปัญหาในการเสริมสร้างประสบการณ์นั้น ๆ ถือว่า จอห์น ดิวอี้ เป็นผู้วางรากฐานการศึกษาแบบประชาธิปไตย มีค่านิยม เช่น การศึกษาคือชีวิต (educational is life) การศึกษาคือความเจริญงอกงาม (educational is growth) การศึกษาคือกระบวนการทางสังคม (educational is a social process) และการศึกษาคือการนำทางตนเอง (educational is a direction)
4. **ลัทธิอัตถะนิยม (Existentialism)** มีจุดเน้นสำคัญคือ เสรีภาพของปัจเจกบุคคล และการใช้เสรีภาพในการดำเนินชีวิต ครูและโรงเรียนจะต้องเสริมสร้างบรรยากาศและ

สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ให้มีหลายแบบ เพื่อจะได้ให้ผู้เรียนแต่ละคนสามารถเลือกหาสาระหรือวิชาที่ตนประสงค์และเรียนรู้ตามที่ปรารถนา โดยใช้วิธีการสอนได้แก่ การบรรยาย จัดกลุ่มอภิปราย สนทนา หรือการศึกษาตามลำพังทั้งในและนอกห้องเรียน เน้นให้ผู้เรียนแต่ละคนค้นพบความจริงด้วยตนเอง และหาแนวทางที่จะเลือกอย่างมีความรับผิดชอบ การศึกษาตามแนวปรัชญานี้จึงมุ่งเสริมสร้างให้ผู้เรียนมีเสรีภาพนั่นเอง

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2541, หน้า 2-3) ได้สรุปถึงปรัชญาการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับแนวการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังนี้

1. **ปรัชญาพิพัฒน์นิยม (Progressivism)** มองว่าการศึกษาจะต้องพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม อาชีพและสติปัญญา โดยครูมีบทบาทในการเตรียม แนะนำและให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียน สนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เข้าใจ และเห็นจริงด้วยตนเอง ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ได้ดีเมื่อได้รับประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติด้วยตนเอง และการทำงานร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้การเรียนการสอนตรงตามความสนใจของผู้เรียน เหมาะสมกับความถนัด และความสามารถของผู้เรียนมากขึ้นและในขณะเดียวกันก็อยู่ร่วมกับคนอื่น ได้มากขึ้นด้วย

2. **ปรัชญาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)** มีจุดมุ่งหมายหลักคือ การศึกษาจะต้องเป็นไปเพื่อการปรับปรุง พัฒนาและสร้างสรรค์สังคมใหม่ที่ดีและเหมาะสมกว่าขึ้นมา ครูต้องเป็นนักบุกเบิกเป็นนักแก้ปัญหา สนใจ ใฝ่รู้ในเรื่องของสังคมและปัญหาสังคมอย่างกว้างขวาง มีทักษะในการรวบรวมสรุปและวิเคราะห์ปัญหา มีความเป็นนักประชาธิปไตย เน้นให้ทุกคนมีส่วนร่วมกันคิดพิจารณาเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในคุณค่าของสังคม เรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายในการแก้ปัญหาสังคมในอนาคต ได้รับการฝึกฝนให้รู้จักเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำความเข้าใจ และแก้ปัญหาสังคมในแนวทางประชาธิปไตย

3. **ปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism)** เห็นว่ามนุษย์ควรมีสติและโอกาสที่จะเลือกสรรสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวของเขาเองมากกว่าจะให้ใครมาป้อนหรือมอบให้เป้าหมายของการศึกษา คือ การมุ่งมั่นพัฒนาให้คนมีอิสรภาพและมีความรับผิดชอบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีสติและเสรีภาพที่จะเป็นผู้เลือกเอง ครูเป็นเพียงผู้กระตุ้นส่งเสริมการเรียนรู้ ผู้เรียนจะมีโอกาสรู้จักตนเอง รู้เป้าหมายที่ตนเองต้องการและมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน

4. **ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ (Buddhistic Philosophy of Education)** มีความเชื่อว่า มนุษย์มีศักยภาพที่จะสามารถจัดกิเลสและควบคุมพฤติกรรมของตนให้เป็นไปในแนวทางที่ดี การเรียนการสอนตามแนวทางนี้มุ่งให้ผู้เรียนเป็นผู้ลงมือกระทำเอง เรียนรู้ด้วยตนเอง โดยจัดให้เรียนรู้เพื่อให้เกิดปัญญาด้วยกระบวนการรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ อย่างหลากหลายหรือการคิดวิเคราะห์และการลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง ครูมีบทบาทเป็นผู้ให้การศึกษาคือผู้ช่วยให้ผู้เรียนเกิด

ปัญญา หรือเกิดการเรียนรู้ และทำตนเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน

ความหมายของการเรียนรู้

นักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ ซึ่ง อารี พันธุ์ณี (2542, หน้า 85) ได้กล่าวถึงไว้ดังนี้

คิมเบิล และการ์เมอซี (Kimble & Garnezy) กล่าวว่า “ การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร โดยเป็นผลจากการฝึกฝนเมื่อได้รับการเสริมแรง มิใช่เป็นผลจากการตอบสนองตามธรรมชาติที่เรียกว่า ปฏิริยาสะท้อน เช่น การกะพริบตาเมื่อผงเข้าตา หรืออุณหภูมิเป็นต้น ” เช่นกันกับ ฮิลการ์ด และเบาวเวอร์ (Hilgard & Bower) กล่าวว่า “ การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนและประสบการณ์ แต่มิใช่ผลจากการตอบสนองที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ สอดคล้องกับ ครอนบัค (Cronbach) ที่สรุปว่า การเรียนรู้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่แต่ละคนได้ประสบมา รวมถึง เพรสซี่ โรบินสัน และเฮอร์รอก (Presseey, Robinson, Horrock) ที่ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า “ การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่บุคคลได้พยายามปรับพฤติกรรมของตน เพื่อเข้ากับสภาพแวดล้อมตามสถานการณ์ต่าง ๆ จนสามารถบรรลุถึงเป้าหมายตามที่แต่ละบุคคลได้ตั้งเป้าหมายไว้ ”

ดังนั้นการเรียนรู้ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากประสบการณ์ที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือจากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนปริมาณความรู้ของผู้เรียน งานที่สำคัญของครูคือ การช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ มีความรู้ ทักษะตามแนวทางของหลักสูตรด้วยการที่ครูจัดประสบการณ์การเรียนรู้ในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จนผู้เรียนสามารถที่จะแสวงหาความรู้ ได้ด้วยตนเอง และนำความรู้ที่ได้รับมาใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ

ฉะนั้น การจัดกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่ครูต้องตระหนัก รับรู้ เข้าใจและมีทักษะในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ทฤษฎีการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง

สำหรับแนวคิดของนักจิตวิทยาการเรียนรู้กลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ หรือเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนี้ มีความสำคัญต่อนักการศึกษาและครูผู้สอนในการจัดการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่ง โดยมีทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีแนวคิดสนับสนุน ซึ่ง วัฒนาพร ระวังทุกข์ (2541, หน้า 4-6) ได้กล่าวถึงไว้ ดังนี้

1. แนวความคิดของกลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism or S.R. Associationism)

มีความเชื่อพื้นฐานว่า สิ่งแวดล้อมและประสบการณ์จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่อมีการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง การแสดงพฤติกรรมจะมีความถี่มากขึ้นหากได้รับการเสริมแรง นักทฤษฎีคนสำคัญได้แก่ สกินเนอร์ (Skinner) ผู้เป็นเจ้าของความคิดเรื่อง กฎของการเรียนรู้แบบการวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant Conditioning) และ เครื่องช่วยสอน (teaching machine) โดยสกินเนอร์มีความเห็นว่า การจัดการศึกษาในปัจจุบันไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ ครูสนใจแต่ผลการเรียนโดยไม่คำนึงถึงวิธีการที่จะช่วยให้การเรียนประสบผล จึงสร้างเครื่องช่วยสอนที่เรียกว่า บทเรียนสำเร็จรูป ซึ่งน่าจะเป็นทางเลือกที่ดีในการจัดการเรียนการสอนเพราะสามารถเสริมแรงได้ทันทั่วทั้งที่นักเรียนสามารถทำงานได้ตามลำพัง รู้สึกเป็นอิสระ รู้จักการพึ่งตนเอง และมีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น

2. แนวความคิดของกลุ่มพุทธินิยม (Cognitivism) สนใจเกี่ยวกับการคิดและการรับรู้

ของคน มีความเห็นว่า คนทุกคนมีธรรมชาติภายในที่สนใจในการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดสภาพสมดุล ดังนั้นการที่ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนตามความต้องการและความสนใจของตนเองจะเป็นสิ่งที่มีความหมายสำหรับผู้เรียนมากกว่าการที่ครูเป็นผู้บอกให้ ดังที่ บรูเนอร์ (Bruner) ซึ่งให้ความสนใจอย่างมากเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนแบบค้นพบ (discovery) โดยนำลักษณะธรรมชาติของ คนมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนซึ่งจะเน้นการใช้โครงสร้าง (structure) เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถหากฎเกณฑ์ หรือคำตอบที่ต้องการได้ ในการจัดการเรียนการสอนถ้าครูให้ผู้เรียนมองเห็น โครงสร้างของสิ่งที่เรียนจะช่วยให้ผู้เรียนจำสิ่งที่เรียนได้ดี สามารถทำความเข้าใจหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งจะไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อีกมากมาย และเป็นการเตรียมตัวสำหรับการทำความเข้าใจในสิ่งที่ซับซ้อนมากขึ้น ครูควรหิยบปัญหาให้ผู้เรียนค้นคว้าหาคำตอบด้วยตนเองหรือการอภิปรายเป็นกลุ่ม การใช้คำถามกระตุ้นให้ผู้เรียนได้คิดแก้ปัญหา นั้น เป็นการฝึกฝนให้ผู้เรียนมีทักษะในการแก้ปัญหา และมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองในการเรียนรู้ มีความสามารถในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้

3. แนวคิดของกลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) คำนึงถึงความเป็นคนของคน และ

มองธรรมชาติของมนุษย์ว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความดีที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด (good - active) มีอิสระสามารถที่จะนำตนเอง และพึ่งตนเองได้ มีความรับผิดชอบ มีความคิดสร้างสรรค์ที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคมมีอิสระเสรีภาพในการเลือกทำสิ่งต่าง ๆ ที่จะไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนซึ่งในการจัดการเรียนการสอนนั้นครูควรให้ผู้เรียนมีสมรรถภาพทั้ง 3 ด้านไปพร้อม ๆ กันคือ ด้านความรู้ (cognitive) ด้านอารมณ์ความรู้สึก (affective) และด้านทักษะ (psychomotor) กล่าวคือ ครูควรฝึกให้ผู้เรียนรู้จักคิด รู้จักใช้เหตุผล มีเจตคติที่ดีต่อสิ่งที่เรียน และให้ผู้เรียนได้ลงมือ

กระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยมีนักจิตวิทยาที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษา ได้แก่ มาสโลว์ (Maslow) ผู้เสนอแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า third force psychology ซึ่งมีความเชื่อพื้นฐานว่า ถ้าให้อิสระภาพแก่เด็ก เด็กจะเลือกรับสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับตนเอง พ่อแม่และครูควรได้รับการกระตุ้นให้มีความไว้วางใจในตัวเด็ก และควรเปิดโอกาสและช่วยให้เจริญเติบโตต่อไป มิใช่ใช้วิธีควบคุมและจัดการชีวิตของเด็กทั้งหมด หรือพยายามปรับพฤติกรรมให้เป็นไปตามที่ผู้ใหญ่ต้องการ สอดคล้องกับ โรเจอร์ (Rogers) ผู้นำเสนอการจัดการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยได้ประยุกต์หลักการของทฤษฎีให้คำปรึกษาแบบ “client – centered” และคิดค้นคำว่า

“เด็กเป็นศูนย์กลาง” (child – centered) เป็นครั้งแรก และได้กล่าวถึง ลักษณะที่สำคัญของครูในการจัดการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางไว้ว่า ครูจะต้องเป็นผู้มีความเชื่อ มีศรัทธาในความเป็นคนของคน การที่เชื่อและไว้วางใจความสามารถของบุคคลจะช่วยให้บุคคลนั้น ๆ พัฒนาศักยภาพของตนเอง ดังนั้นจึงควรเปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกวิธีการที่จะเรียนเอง นอกจากนั้นครูจะต้องมีลักษณะจริงใจ เป็นคนตรง ไม่เสแสร้ง ในการสร้างสัมพันธภาพจะต้องเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง บางครั้งครูอาจจะโกรธ ไม่พอใจ ก็สามารถแสดงได้มิใช่ปกปิดความรู้สึกนั้นไว้ ดังนั้นสิ่งสำคัญคือ ครูจะต้องพยายามสื่อให้เด็กได้รับทราบถึงความรู้สึกนึกคิดที่ดีที่ครูมีต่อตัวเด็กให้ได้ นอกจากนั้นครูจะต้องให้เกียรติเด็กทั้งในแง่ความรู้สึกและความคิดเห็น สิ่งสำคัญสำหรับเจตคติของการเป็นครู คือ ความสามารถที่จะเข้าใจปฏิกิริยาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากภายในตัวเด็ก ตลอดจนการที่ตระหนักถึงกระบวนการของการศึกษาอันพึงมีต่อตัวเด็ก และ Combs ซึ่งมีความคิดเห็นว่า หลักการสำคัญของการจัดการเรียนการสอน คือ การช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเองในทางบวก งานของครู คือ การอำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนกระตุ้นให้กำลังใจ ให้ความช่วยเหลือ เป็นผู้ร่วมคิดและเป็นเพื่อนกับผู้เรียน

4. แนวความคิดของกลุ่มคอนสตรัคติวิสต์ (Constructivist) มีแนวคิดของปรัชญาที่เชื่อว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในผู้เรียน ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ (construct) จากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ได้พบเห็นกับความรู้ความเข้าใจที่มีอยู่เดิม พยายามที่จะนำความเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ และปรากฏการณ์ที่ตนพบเห็นมาสร้างเป็นโครงสร้างทางปัญญา (cognitive structure) หรือที่เรียกว่า schema โครงสร้างทางปัญญาประกอบด้วย ความหมาย หรือความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่แต่ละบุคคลมีประสบการณ์ อาจเป็นความเชื่อ ความเข้าใจ คำอธิบายความรู้ของบุคคลนั้น

แนวคิดกลุ่ม Constructivism เป็นทฤษฎีความรู้และการเรียนรู้ที่มาจากหลายแนวความคิด ได้แก่ ปรัชญามนุษยวิทยา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีพื้นฐานมาจากจิตวิทยาพัฒนาการ จิตวิทยาพุทธิปัญญา (cognitive psychology) ซึ่งมีนักจิตวิทยาชาวสวิส คือ Piaget ได้พัฒนา

แนวคิดของ Socrates, John Dewey, Bruner, Ausubel และ Vygotsky โดยได้ทดลองการเรียนรู้ของเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยรุ่น จึงได้ข้อสรุปการเรียนรู้ตามแนวคิดนี้เป็นแนวคิดสร้างสรรค์ ความรู้ ซึ่งเชื่อว่า ความรู้เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยตนเอง สามารถเปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้ ออกงามขึ้นไปได้เรื่อย ๆ โดยอาศัยกระบวนการพัฒนาโครงสร้างความรู้ภายในบุคคล และการรับรู้ สิ่งต่าง ๆ รอบตัว (กฤษฎา กุลทล, 2541, หน้า 12-14 ; ทิศนา แจมณี, 2542, หน้า 6 อ้างถึงใน วันเพ็ญ วรรณโกมล, 2542, หน้า 168-169)

แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้แบบ Constructionism พัฒนามาจากแนวคิดกลุ่ม

Constructivism ของ เพียเจต์ โดย ซีมัวร์ เพเพอร์ท มีความเชื่อเช่นเดียวกับ เพียเจต์ กล่าวคือ

1. ความรู้เกิดจากการสร้างขึ้นโดยผู้เรียน
2. การศึกษาจะต้องประกอบด้วยการจัดโอกาสให้กับผู้เรียน ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม สร้างสรรค์ที่เสมือนวัตถุที่นำไปสู่กระบวนการสร้าง
3. การเรียนรู้ที่ดี มิได้มาจากการหาวิธีการที่ดีกว่าให้ครูในการสอน แต่มาจากการให้ โอกาสที่ดีกว่าแก่ผู้เรียนในการสร้าง

ทฤษฎี Constructionism เชื่อว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ดีเมื่อผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสร้าง ผลลัพธ์ที่มีความหมายกับตัวผู้เรียน และเกี่ยวข้องกับการสร้างความรู้ขึ้นใหม่ และความรู้ใหม่นี้จะ ช่วยให้ผู้เรียนนำไปสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ทำให้เกิดความรู้เพิ่มมากขึ้นไปด้วย เป็นวงจรเสริมแรงภายในตนเองไปเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด (พลวัฒน์ โพธิ์ศรีทอง, 2541, หน้า 2-3 อ้างถึงใน วันเพ็ญ วรรณโกมล, 2542, หน้า 172-173)

สำหรับในวงการการศึกษาไทย มูลนิธิศึกษาพัฒนาแห่งประเทศไทยได้เข้าร่วมโครงการ Lighthouse ได้นำโปรแกรมคอมพิวเตอร์ Microworlds ซึ่งเป็นสื่อของทีมงานคณะวิจัยแห่ง มหาวิทยาลัย M.I.T. (Massachusetts Institute of Technology) ได้พัฒนาขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนสร้าง ความรู้ตามทฤษฎี Constructionism โดยนำมาทดลองที่โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย โดย ชัยอนันต์ สมุทวณิช (सानปฏิรูป, 2541, หน้า 13 อ้างถึงใน วันเพ็ญ วรรณโกมล, 2542, หน้า 173) เป็นผู้กำหนดชื่อทฤษฎี Constructionism เป็นภาษาไทยว่า “วิญญกรรมนิยม” เป็นการปรับเปลี่ยน การเรียนรู้ใหม่จากเดิมที่ครูเป็นผู้บอกความรู้ และเป็นผู้สั่ง (instruction) ไปสู่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ของการเรียนรู้ซึ่งหมายถึง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งหากเป็นเรื่องที่ ผู้เรียนถนัดและสนใจ ก็จะเกิดความสนุกและมีใจจดจ่ออยู่กับการเรียน จึงเรียกการเรียนนี้ว่า “Plearn” คือ play + learn และเมื่อการเรียนเพลินเพลินจะก่อให้เกิดสมาธิอันเป็นพลังสำคัญของ การคิด และจินตนาการเพื่อให้รู้กระจ่างขึ้น การสามารถก้าวเข้าสู่ Constructionism ได้ไม่จำเป็นต้องทุ่มเทกำลังทรัพย์ แต่เน้นที่การสอนในรูปแบบให้ผู้เรียนฝึกทักษะการคิดและสร้างความรู้ใหม่

อย่างต่อเนื่อง

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความรู้มีนักการศึกษาที่เชื่อว่าความรู้เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ด้วยตนเอง ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม ดังที่ ฉลอง ทับศรี (ม.ป.ป., หน้า 22-23, 27, 61-63 ; 2539, หน้า 21) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้แบบพุทธิปัญญา (Cognitive Learning Theory) หรือ กลุ่มสร้างความรู้เชิงความคิด (Cognitive Structure) ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการทางสมอง ด้านการรับรู้ (perception) ความจำ (memory) และการจัดกระทำข้อมูล (information processing) ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความสามารถแก้ปัญหาและสามารถวางแผนเพื่ออนาคตได้ และเน้นว่าการสร้างความรู้เกิดจากปัจเจกบุคคล มองเด็กลงไปทีละคน การเรียนรู้เป็นกระบวนการเชิงพลวัต (dynamic process) ของการสร้างการจากระบบและการสร้างความรู้อย่างพิถีพิถัน โดยมีนักจิตวิทยาในกลุ่มพุทธิปัญญา (Cognitive Psychologists) ได้แก่ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) จีนส์ เพียเจต์ (Jean Piaget) และ Von Glaserfeld ซึ่งมีความเชื่อว่า คนเรานั้นไม่ได้เป็นตัวรับสิ่งเร้าต่าง ๆ จากสิ่งแวดล้อมเข้ามาแล้วเก็บไว้เฉย ๆ เหมือนกับภาชนะใส่ของ แต่คนเรามีสมองและสมองจะทำการรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลจากสิ่งเร้าอยู่ตลอดเวลา หลังจากการจัดกระทำข้อมูล สมองจะเปลี่ยนข้อมูลเหล่านั้นเป็นการเรียนรู้ ความเชื่อ ความรู้สึก และเก็บไว้อย่างเป็นหมวดหมู่

ดังนั้น การสร้างความรู้จะเกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ต้องใช้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทางความคิดกับประสบการณ์ส่วนตนร่วมกัน ตามแนวความคิดนี้ กระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วย การรับสัมผัส การรับรู้ การเรียนรู้ การจดจำและการคิดหรือการแก้ปัญหา ครูผู้สอนต้องยอมรับว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนจะต้องสร้างและลงมือปฏิบัติด้วยตนเองมากกว่าที่จะได้รับการถ่ายทอดจากครู

2. ทฤษฎีการเรียนรู้จากสังคม (Social Learning Theory) หรือกลุ่มการสร้างความรู้เชิงสังคมวัฒนธรรม (Social – Cultural Constructivism) เชื่อว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนนั้นเกิดจากการที่คนปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมคือสังคม แล้วพัฒนาพฤติกรรมของตนให้สอดคล้องให้เข้ากับลักษณะของสังคมแวดล้อม ซึ่งเป็นพฤติกรรมการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ ดังที่ ฉลอง ทับศรี (2539, หน้า 21) ได้อธิบายว่า ทฤษฎีการเรียนรู้จากสังคมเป็นทฤษฎีการเรียนรู้ที่ให้ความสนใจในการเรียนรู้ที่เกิดจากสังคม สนใจศึกษาว่าคนเรียนรู้จากผู้อื่นได้อย่างไร เรียนรู้ สังเกต ความรู้ใหม่จากการสังเกต (observation) การเลียนแบบ (imitation) และการเอาแบบอย่าง (modeling)

ดั่งลักษณะการเรียนรู้จากสังคมของแบนดูรา (Bandura) และ มิเชล (Mischel) ซึ่งมีลักษณะการเรียนรู้ที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

2.1 การเรียนรู้จากสังคมให้ความสำคัญกับองค์ประกอบภายในของผู้เรียนต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ โดยเน้นความสำคัญของกระบวนการพุทธิปัญญา (cognitive processes) เพราะเราสามารถคิดและใช้สถานการณ์ต่าง ๆ ในลักษณะของสัญลักษณ์แทนที่จะใช้สถานการณ์นั้น ๆ ออกมาเป็นรูปธรรม เราสามารถที่จะคาดเดาและปรับพฤติกรรมให้สอดคล้องกันโดยคำนึงถึงผลของการกระทำนั้น ๆ เป็นเกณฑ์

2.2 การเรียนรู้นั้นไม่จำเป็นต้องได้จากประสบการณ์ตรงเท่านั้น แต่การเรียนรู้นั้นเกิดได้จากวิธีการอื่น ๆ เช่น โดยการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ทฤษฎีการเรียนรู้จากสังคมให้ความสำคัญของกระบวนการทางพุทธิปัญญา ความสำคัญของกระบวนการพุทธิปัญญานั้นช่วยทำให้เกิดกระบวนการปรับตัวเอง (self regulation) ของพฤติกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของเรา และอีกลักษณะหนึ่งของการเรียนรู้ที่ทฤษฎีการเรียนรู้จากสังคมให้ความสำคัญคือ การเรียนรู้จากการสังเกตการกระทำของผู้อื่น ความสำคัญของกระบวนการพุทธิปัญญานั้น การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคมซึ่งครูและผู้เรียนมีส่วนร่วมในการพูดคุยกันอย่างมีความหมายในลักษณะแลกเปลี่ยนกันด้วยบรรยากาศที่เป็นมิตร ปฏิสัมพันธ์ภายในห้องเรียนจะเป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้และการสอนให้ผสมผสานกันอย่างกลมกลืน ทั้งนี้บุคคลที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางสังคมของผู้เรียนจะมีอิทธิพลต่อทักษะและวิธีคิดของเขาขณะที่ผู้ใหญ่ ภาษาและวัฒนธรรม เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้

สำหรับหลักการสร้างความรู้ผู้เรียนจะมีปฏิสัมพันธ์กับทุกสิ่งที่อยู่แวดล้อมตนเอง จะพยายามค้นหาเพื่ออธิบายถึงต่าง ๆ รอบตัว โดยการสร้างแบบจำลองหรือสัญลักษณ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นไว้ในความคิดเพื่อใช้อธิบายสิ่งที่เกิดขึ้น ครูจึงมีบทบาทในการสร้างและประกอบแบบจำลองทางความคิดให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งผู้เรียนจะร่วมสร้างสิ่งที่มีความหมายด้วยตนเอง รับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง โดยมีครูเป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวกแก่ผู้เรียน ตลอดจนผู้เรียนจะสร้างสิ่งที่มีความหมายแลกเปลี่ยนกันจากปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ดำเนินโครงการการพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้เพื่อสร้างทฤษฎีการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยแบ่งเป็น 5 ทฤษฎี ดังที่ รุ่ง แก้วแดง (2543, หน้า 118-126) ได้กล่าวถึงไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้มีความสุข โดย กิตยวดี บุญซื่อ และคณะได้นำเสนอรูปแบบการเรียนรู้มีความสุข ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ 6 ประการ ได้แก่

1.1 เด็กแต่ละคนได้รับการยอมรับว่าเป็นมนุษย์คนหนึ่งที่มีหัวใจ

- 1.2 ครูมีความเมตตา จริงจัง และอ่อนโยนต่อเด็กทุกคนโดยทั่วถึง
- 1.3 เด็กเกิดความรักและภูมิใจในตนเอง รู้จักปรับตัวได้ทุกที่ ทุกเวลา
- 1.4 เด็กแต่ละคนมีโอกาเลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ
- 1.5 บทเรียนสนุก แปลกใหม่ ชวนใจให้ติดตามและเร้าใจให้อยากค้นหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง

1.6 สิ่งที่เรียนรู้สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

จากแนวคิดดังกล่าว นำโยงไปสู่แนวทางของกระบวนการเรียนการสอนเพื่อให้เด็กมีความสุขในการเรียนได้โดยบทเรียนเริ่มจากง่ายไปหายาก คำนึงถึงวุฒิภาวะและความสามารถของผู้เรียน เนื้อหาวิชามีความต่อเนื่องและขยายไปสู่ความรู้แขนงต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจต่อชีวิตและโลก มีวิธีการเรียนที่สนุก ไม่น่าเบื่อ และตอบสนองความสนใจของผู้เรียน ทุกขั้นตอนของการเรียนรู้มุ่งพัฒนาและส่งเสริมกระบวนการคิด ความคิดสร้างสรรค์ คติคุณธรรม คติอย่างมีระบบ จากการประมวลข้อมูลและเหตุผลต่าง ๆ การเรียนรู้สัมพันธและสอดคล้องกับธรรมชาติ บทเรียนไม่จำกัดสถานที่และเวลา มีกิจกรรมหลากหลาย สนุก ชวนให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ ในบทเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม ตลอดจนสื่อที่ใช้เร้าใจให้เกิดการเรียนรู้ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนรู้จริง และปฏิบัติได้และเปิด โอกาสให้ผู้เรียนได้ประเมินผลตนเอง

2. ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดย สุนันทา พรหมบุญ และคณะ (2540)

ได้ศึกษาวิจัย การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และสรุปว่า การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้แสดงออกถึงความสามารถของตนและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้นั้น ครูจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนองค์ประกอบของระบบการสอนให้สอดคล้องกันทั้งระบบเพื่อให้ผู้เรียนมีจิตใจเข้าร่วมในการเรียนรู้ โดยใช้ยุทธวิธี 4 ประการ ดังนี้

ยุทธวิธีที่ 1 วิธีการสอนแบบดาว 5 แฉก ได้แก่ การเรียนรู้เป็นกลุ่ม การใช้คำถามเป็นสื่อให้เด็กคิด การให้เด็กทำกิจกรรมและสร้างผลงาน การช่วยเหลือให้เด็กเกิดจินตนาการ โดยการเสริมด้วยสื่อสายตาต่าง ๆ และการเชื่อมโยงกับชีวิตจริง

ยุทธวิธีที่ 2 การสร้างสิ่งแวดล้อมเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยการปรับสิ่งแวดล้อมในห้องเรียน จัดบริเวณโรงเรียนให้เป็นแหล่งความรู้ จัดศูนย์วิทยาการที่หลากหลาย ให้ความรู้แก่ผู้ปกครองเพื่อช่วยเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมที่บ้าน ร่วมมือกับผู้ปกครองดูแลสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกบ้านและนอกโรงเรียน

ยุทธวิธีที่ 3 การแนะแนวและจิตวิทยา โดยประสานระหว่างครู ผู้บริหาร ผู้ปกครองครูแนะแนว และนักจิตวิทยา โดยการทำงานเป็นทีม พัฒนาระบบข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียน ให้ความรู้แก่ครูและผู้ปกครองเกี่ยวกับการส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนด้วยวิธีที่ถูกต้องเหมาะสม

ยุทธวิธีที่ 4 การประเมินผล โดยการทดสอบความรู้ หรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน จากเพิ่มคะแนนงาน จากการติดตามกระบวนการทำงานของผู้เรียน จากพัฒนาการลักษณะนิสัยของผู้เรียน และจากข้อสอบมาตรฐานเพื่อวัดความสามารถด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน

3. ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด โดย ทิศนา ขัมมณี และคณะ (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด ได้นำเสนอรูปแบบการพัฒนากระบวนการคิดด้วยกลยุทธ์หมุนวงล้อ ซึ่งสรุปได้ว่า การคิด มีองค์ประกอบที่สำคัญ 6 ประการ คือ คุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการคิด ทักษะการคิด ลักษณะการคิด กระบวนการคิด การควบคุม และประเมินการคิดของตนเอง และข้อมูลที่ใช้ในการคิด โดยครูอาจใช้แนวทางในการสอนเพื่อพัฒนากระบวนการคิด ดังนี้

แนวที่ 1 ใช้โปรแกรมสื่อสำเร็จรูป หรือบทเรียน / กิจกรรมสำเร็จรูปเพื่อพัฒนาการคิดโดยตรง

แนวที่ 2 ใช้รูปแบบ หรือกระบวนการสอนที่เน้นกระบวนการคิด

แนวที่ 3 พยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะกระบวนการคิด ลักษณะการคิด และกระบวนการคิด ในกิจกรรมการเรียนการสอน เนื้อหาวิชาต่างๆ

การใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ในการกระตุ้นสมองและหมุนวงล้อทางปัญญาของผู้เรียนให้สามารถคิดได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยให้ผู้เรียน มองกว้าง คิดไกล ใฝ่รู้ เป็นผู้มีเหตุผล มีความคิดวิจารณ์ญาณในการดำเนินชีวิตและแก้ปัญหาต่างๆ ได้ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

4. ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย : ศิลปะ ดนตรี กีฬา โดย สุกรี เจริญสุข และคณะ (2540) ได้ศึกษาหลักการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพด้านดนตรี ศิลปะและกีฬา และสรุปว่า ประกอบด้วยหลักการ 3 ส่วนด้วยกัน คือ

4.1 ความเหมือน ได้แก่ การเลียนแบบจากมนุษย์และธรรมชาติ การได้เห็น ได้ฟัง และได้ทำซ้ำจนเกิดความแม่นยำ เช่น การเลียนเสียงดนตรี การเลียนแบบการเล่นกีฬา การสร้างงานศิลปะตามแบบ เป็นต้น

4.2 ความแตกต่าง เป็นความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงจากความจำเจ แสงหาสิ่งใหม่ๆ เพื่อความมีชีวิตชีวา เพื่อให้ทันกับเหตุการณ์และเกิดความแตกต่าง

4.3 ความเป็นต้น เป็นการค้นพบตนเอง มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ความสมบูรณ์ลงตัวของศิลปะและดนตรีจะต้องตั้งอยู่บนความเป็นตัวของตัวเอง

5. ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย : การฝึกฝนกาย วาจา ใจ โดย อำไพ สุจริตกุล และคณะ (2540) ได้ศึกษาเรื่อง การเรียนรู้เพื่อพัฒนาลักษณะนิสัย โดยการฝึกฝน กาย วาจา ใจ เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายแห่งการพัฒนาสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์

คือ การสร้างความสมดุลระหว่างความมั่งคั่งทางวัตถุ ความเจริญงอกงามทางจิตใจ และความ
อาหารต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีกลยุทธ์การสอนเพื่อการปลูกฝังลักษณะนิสัย และ
คุณธรรม จริยธรรม ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่

- 5.1 เทคนิคการฝึกสติและสมาธิแบบใหม่ ๆ ที่ตรงกับรสนิยมของผู้เรียน
- 5.2 การเรียนรู้ด้วยการเล่นและกิจกรรมสนุก ๆ ที่แฝงสาระทางคุณธรรม
- 5.3 การเรียนรู้จากชีวิตจริงด้วยกิจกรรมชุมชน และการใช้กรณีตัวอย่าง
- 5.4 การแนะแนวโดยครูทุกคน ไม่ใช่ปล่อยให้มันเป็นหน้าที่ของครูแนะแนว
- 5.5 การประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยการเอาใจใส่พัฒนาการของผู้เรียนเป็น

รายบุคคล

จากทฤษฎีการเรียนรู้ ทั้ง 5 รูปแบบนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำทฤษฎีดังกล่าวใช้ใน
กระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ล้วนแต่
ปฏิบัติกระบวนการเรียนรู้จากการท่องจำเพื่อสอบให้ได้ ไปเป็นการเรียน โดยการปฏิบัติ ผู้เรียนได้
สัมผัส ได้คิด ได้ทดลอง ได้ฝึกฝนด้วยตนเองจนเกิดความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์บรรลุ
วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ และเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอนจากครูเป็นผู้บอกไปสู่ผู้เรียนเป็น
ผู้เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

การปฏิรูปการศึกษา

ความหมายของการปฏิรูปการศึกษา

ประเวศ วะสี (2539, หน้า 1-3) กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษา หรือการยกเครื่องทาง
ปัญหาไว้ว่า หมายถึง การสร้างความเข้มแข็งทางปัญญาในทุกส่วนของสังคม ความสำเร็จของการ
ปฏิรูปการศึกษาจะทำให้เราสามารถจัดระบบการดำรงชีวิตร่วมกันได้อย่างสมดุล ทั้งทางเศรษฐกิจ
จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม การเมือง และการพัฒนาสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม อันจะนำไปสู่การเป็น
สังคมที่มีสันติสุข สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (2542) ที่ได้ให้ความหมายของการปฏิรูป
การศึกษาไว้ว่า การปฏิรูปการศึกษา หมายถึง การปรับปรุงการดำเนินงานของกระทรวงศึกษาธิการ
โดยเลือกสรรเปลี่ยนแปลง และเพิ่มเติมแนวทางการดำเนินงานที่มีอยู่ด้วยความคาดหวังว่าจะ
สามารถแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่มีอยู่เดิมให้เบาบางลงหรือหมดไป และสามารถพัฒนาคุณภาพ
การศึกษาให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายความเป็นเลิศทางการศึกษา

ในการปฏิรูปการศึกษานั้นต้องทำการปฏิรูปความเข้าใจใน 4 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 มนุษย์มีศักดิ์ศรีของความเป็นคนและมีศักยภาพในการเรียนรู้สูงยิ่ง เพื่อ
บรรลุความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ มีจิตใจดี มีปัญญาแก้ปัญหาต่าง ๆ และสร้างสรรค์

สิ่งที่ตั้งถามได้ มนุษย์ทุกคนควรมีโอกาสพัฒนาให้เต็มตามศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์เพื่อศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน การสอนควรทำโดยคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน

ประเด็นที่ 2 การเรียนรู้ สำคัญกว่าความรู้ สำคัญกว่าการท่องจำ สำคัญกว่าการสอน และการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ในทุกสถานการณ์ เช่น การได้รู้ได้เห็นจากการทำงาน จากการเล่น เป็นการสัมผัสกับความจริง แล้วมีการคิดโดยแยกคายทำให้เข้าใจเรื่องนั้น ๆ มากกว่าเท่าที่ปรากฏ

ประเด็นที่ 3 การศึกษาไม่ใช่เรื่องของครูและโรงเรียนเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของทุกส่วนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ชุมชน วัด โรงงาน กองทัพ กระบวนการทางเศรษฐกิจ ศิลปะ การแสดง การกีฬา สื่อมวลชน เรียกว่า การศึกษาเป็นวิถีชีวิต เป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายของกิจกรรมทุกชนิดของมนุษย์

ประเด็นที่ 4 การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาและเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งทางปัญญา การวิจัยคือ การสร้างความรู้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา การวิจัยควรเป็นวิถีชีวิต การวิจัยควรอยู่ในการศึกษา หรือกระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอน ควรมียุทธศาสตร์ส่งเสริมความเข้มแข็งของการวิจัยเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของการปฏิรูปการศึกษา (ประเวศ วะสี, 2539, หน้า 5-8)

วัตถุประสงค์ของการปฏิรูปการศึกษา

การปฏิรูปการศึกษามีวัตถุประสงค์ 3 ประการ และมีการปฏิรูป 3 ประการ ดังนี้

การปฏิรูปการศึกษา มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ดังนี้

1. เป็นการศึกษาเพื่อคนทั้งมวล (education for all) การศึกษาเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้ของคนทุกคนในสังคมต่อเนื่องตลอดชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ให้ทุกคนได้เรียนรู้อันนำไปสู่การมีอาชีพและพัฒนาการทุกด้าน
2. สังคมทั้งมวลเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (all for education) หรือสังคมทั้งสังคมต้องเป็นไปเพื่อการศึกษา นั่นคือ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning society)
3. เป็นการศึกษาที่แก้ปัญหาทั้งมวล (education for all problems) ต้องเปลี่ยนจินตนาการจาก “การศึกษาคือการท่องจำหนังสือ” มาเป็นการเรียนรู้ที่สามารถแก้ปัญหาทั้งมวล ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาความยากจน ปัญหาทางสุขภาพ ปัญหาทางสังคม ปัญหาทางสิ่งแวดล้อม ปัญหาทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ ปัญหาทางการเมือง เป็นต้น โดยการประมวลปัญหาทั้งหมดแล้วจัดการศึกษาที่สามารถแก้ปัญหาทั้งมวล และทำให้เกิดความเข้มแข็งจากการคิดทำกันจริง ๆ

แนวความคิดหลักของการปฏิรูปการศึกษามี 3 ประการ ดังนี้

1. ปฏิรูประบบการศึกษา เพื่อที่จะทำให้เป็นการศึกษาสำหรับคนทั้งมวล ให้สังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และเป็นการศึกษาที่แก้ปัญหาทั้งมวล การปฏิรูประบบ

การศึกษาให้มีความทั่วถึง ความหลากหลาย ความยืดหยุ่น ความสอดคล้อง ความเชื่อมโยง และมีประสิทธิภาพ

2. ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางปัญญาด้วยการเพิ่มความหลากหลายของการเรียนจากการสัมผัสความจริง การทำกิจกรรม การทำงาน สื่อการเรียนการสอน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม หรือกระบวนการทำงานกลุ่ม ฝึกความประณีตและความอดทนในการทำงานได้นานๆ โดยไม่เกิดความเบื่อ ฝึกทักษะการเผชิญและแก้ปัญหาจากสถานการณ์กดดันรอบตัว เช่น ยาเสพติด การแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี การสร้างความเป็นชุมชน ฝึกวิถีคิดที่นำไปสู่ปัญหาที่เข้าใจอะไรได้ลึกซึ้งและเชื่อมโยง ฝึกการค้นคว้าหาความรู้ด้วยวิธีต่างๆ เช่น จากหนังสือ คอมพิวเตอร์ คนเฒ่าคนแก่ ปราชญ์ชาวบ้าน และจากการวิจัย เป็นต้น

3. ปฏิรูปการจัดการศึกษาจากเดิมที่เน้นการบังคับบัญชาควบคุม ขาดการเปิดโอกาสให้มีการริเริ่มสร้างสรรค์ด้วยตนเอง การสนับสนุนให้มีความเข้มแข็งทางวิชาการและมีความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ด้วยการปฏิรูประบบบริหารจัดการการศึกษา (ประเวศ วะสี, 2539, หน้า 9-15)

ในปี พ.ศ. 2538-2539 สืบพนนท์ เกตุทัต และคณะศึกษาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ ได้ร่วมกับธนาคารกสิกรไทยดำเนินงานที่มีความสำคัญต่อการปฏิรูปการศึกษาไทย คือ โครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สู่วิถีก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า โดยมีข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ใน 4 เรื่อง คือ

1. หัวใจของการปฏิรูปการศึกษาไทย
2. การปฏิรูประบบและกระบวนการเรียนรู้โดยทำได้ดังนี้

2.1 การวางรากฐานพัฒนาการของชีวิต เริ่มต้นตั้งแต่ครอบครัวและชุมชนเป็นผู้วางรากฐานชีวิตของเด็กเพื่อให้เข้มแข็งและเติบโต

2.2 การพัฒนาความรู้และทักษะพื้นฐาน เช่น กระทรวงศึกษาธิการต้องปรับโครงสร้างของหลักสูตรแกนกลางประมาณร้อยละ 60 เพื่อสร้างอุดมการณ์ร่วมกันของความเป็นไทย และให้มีหลักสูตรท้องถิ่นร้อยละ 40 โดยให้บุคคลในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนและสร้างเครือข่ายครูเพื่อแลกเปลี่ยนการเรียนรู้

2.3 การพัฒนาสมรรถนะเพื่อก้าวทันโลก สถาบันเอกชนและสถานศึกษามีบทบาทในการพัฒนาแรงงานและในการสร้างนักวิทยาศาสตร์โดยสถาบันอุดมศึกษาจะต้องปรับระบบและทำงานร่วมกัน

2.4 การเรียนรู้ตลอดชีวิต เปิดโอกาสให้ทุกองค์กรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

3. ปฏิรูประบบการจัดการศึกษา โดยให้ทุกส่วนของสังคม ตั้งแต่ ประชาชน ครอบครัว ชุมชน สถาบันทางสังคม องค์กรธุรกิจเอกชน องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ และ สื่อมวลชน มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษา ปรับระบบการจัดการศึกษาที่มีรัฐและหน่วยงานของรัฐในส่วนกลางเป็นผู้ตัดสินใจในการจัดการศึกษา และมีการตรวจสอบคุณภาพการศึกษา เพื่อสร้างความมั่นใจในคุณภาพของการเรียนรู้

4. ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษาไทยขึ้นอยู่กับความร่วมมือของทุกฝ่าย ทุกหน่วยงานจะต้องตื่นตัวและร่วมกันเป็นระบบเครือข่ายจึงจะทำให้การปฏิรูปการศึกษาเป็นไปได้ (สิปปนนท์ เกตุทัต, 2539 อ้างถึงใน รุ่ง แก้วแดง, 2543, หน้า 30-37)

วิชัย ตันศิริ (2542, หน้า 32 อ้างถึงใน เกษม สืบเสน, 2543, หน้า 8) กล่าวว่า ยุทธศาสตร์ในการปฏิรูปการศึกษามี 5 แนวทาง คือ

1. การปฏิรูประบบการเรียนการสอน การจัดประเมินผล
2. การปฏิรูปการฝึกอบรมครู ระบบการพัฒนาครูและการใช้ครู
3. การปฏิรูประบบบริหารจัดการ

3.1 ปรับระบบการบริหารส่วนกลางให้ทำหน้าที่หลักในการกำหนดนโยบายจัดสรรงบประมาณ กำหนดหลักสูตร มาตรฐาน การประเมินผลและการกำกับ

3.2 ปรับระบบการบริหารสถานศึกษาให้มีความเป็นอิสระ รับผิดชอบต่อชุมชนมากยิ่งขึ้น

4. ปรับระบบการศึกษา โดยจัดให้มี

4.1 การศึกษาพื้นฐาน 12 ปี จากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

4.2 การอุดมศึกษาที่หลากหลายและเชื่อมโยงกัน

4.3 ระบบการศึกษาตลอดชีวิต

กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา (2544 อ้างถึงใน อรนุช วานิชทวีวัฒน์, 2544, [Online].

Available : <http://www.dailynews.co.th/education/14106.htm>) กล่าวว่า กรมสามัญศึกษามีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นองค์กรที่มีความพร้อมและสามารถเป็นผู้นำในการปฏิรูปการศึกษา ด้วยยุทธศาสตร์ในการพัฒนา 10 ประการ คือ

1. การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาให้แก่ ครู อาจารย์ บุคลากรทางการศึกษา และ โรงเรียนเพื่อสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธา

2. การรับรองสิทธิและโอกาสในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี โดยจะเร่งดำเนินการศึกษาให้ครอบคลุมเด็กทุกกลุ่ม ทั้งเด็กปกติ เด็กด้อยโอกาสและเด็กที่มีความสามารถพิเศษเน้นการเพิ่มจำนวนการศึกษาต่อ ลดอัตราการลาออกกลางคัน และประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน

อื่น ๆ อย่างเป็นระบบ

3. การปฏิรูปการเรียนรู้ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา ดังนั้นจะต้องมีการสนับสนุนการนำหลักการที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ครบวงจร และเผยแพร่วิธีการที่ได้ผลโดยอาศัยโรงเรียนแกนนำ สหวิทยาเขต ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอนและชมรมครูต่าง ๆ

4. การประกันคุณภาพการศึกษา ต้องเร่งปรับแนวทางการประกันคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวทางของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) และมุ่งเน้นให้โรงเรียนทุกโรงเรียนประเมินตนเอง รวมทั้งสนับสนุนโรงเรียนที่ยังไม่มีความพร้อมให้สามารถยกระดับมาตรฐานการศึกษาให้สูงขึ้น โดยเฉพาะการจัดบรรยากาศการเรียนการสอนโดยมีนโยบายสนับสนุนให้ทุกโรงเรียน ดำเนินการตามระบบประกันคุณภาพการศึกษาโดยเน้นมาตรฐานสู่การปฏิรูปการเรียนรู้และการใช้สถานศึกษาเป็นฐานการบริหาร จัดอบรมบุคลากรทางการศึกษา ให้มีความรู้ที่สามารถดำเนินการพัฒนามาตรฐาน ตัวชี้วัด การวางแผน การประเมินตนเอง พัฒนาโรงเรียนในแต่ละสหวิทยาเขตให้เป็นโรงเรียนแกนนำและดำเนินคุณภาพภายในสหวิทยาเขตตามขอบข่ายการประเมินมาตรฐานกรมสามัญศึกษา

5. การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษา ซึ่งจะต้องเร่งพัฒนาระบบสารสนเทศ เพื่อการศึกษาของทุกโรงเรียนให้มีความพร้อมในการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต โดยตั้งเป้าหมายไว้ว่า ให้นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และปีที่ 6 ทุกคนสามารถใช้โปรแกรม word processing และตารางคำนวณได้

6. การเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อรองรับการกระจายอำนาจด้วยการเร่งพัฒนาการบริหารจัดการสหวิทยาเขตให้มีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ต้องเตรียมความพร้อมให้แก่พื้นที่นำร่อง เขตพื้นที่การศึกษาเป็นกรณีพิเศษ และสนับสนุนการขยายผลการนำร่อง การปรับระบบงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน

7. การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา ซึ่งจะต้องร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ และเร่งหาค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษา

8. การส่งเสริมเครือข่ายและการมีส่วนร่วม โดยเร่งสร้างความเข้มแข็งของกรรมการสถานศึกษา กรรมการนักเรียน และบทบาทของผู้ปกครองในการมีส่วนร่วมกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนและสนับสนุนการศึกษาที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพ

9. การพัฒนาบุคลากร เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมสู่การบริหารแบบกระจายอำนาจ และการเข้าสู่โครงสร้างใหม่

10. การสื่อสารเพื่อการปฏิรูปการศึกษา จะต้องเร่งพัฒนาระบบการประชาสัมพันธ์ที่

หลากหลาย โดยเน้นแนวทางการนำหลักการไปสู่การปฏิบัติที่ได้ผลเป็นรูปธรรมรวมทั้งมีการนำเสนอผลงานครู นักเรียน โรงเรียน ขณะเดียวกันก็รับฟังและทำความเข้าใจปัญหาต่าง ๆ และรับรู้ความห่วงใยที่สาธารณชนมีต่อการปฏิรูปการศึกษา

สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2538, หน้า 1) กล่าวว่า จุดหมายสูงสุดของการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้ประชาชนไทยมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และพัฒนาประเทศชาติให้สามารถอยู่ในสังคมโลกอย่างเป็นสุข โดยมีจุดมุ่งหมายของการปฏิรูปการศึกษาเพื่อสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ องค์กรแห่งการเรียนรู้ และสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น โดยผู้ที่ผ่านการศึกษาแต่ละคนจะมีความสามารถและคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ กล่าวคือ เป็นผู้มีสุขภาพพลานามัยดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นผู้มีความสามารถในการคิด เป็นผู้ใฝ่รู้และแสวงหา นำความรู้ เป็นผู้มีความสามารถในทางวิชาการและวิชาชีพ เป็นผู้มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ไม่เห็นแก่ตัว เสียสละอดทน ร่วมมือกับผู้อื่นได้ มีความเป็นประชาธิปไตย มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย และความเหมาะสมของการศึกษาแต่ละระดับ

คู่มือการปฏิรูปการศึกษา ของกระทรวงศึกษาธิการ (2539, หน้า 17) ระบุถึงเป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษา กล่าวคือ เพื่อให้เด็กและเยาวชนสำเร็จการศึกษาอย่างมีคุณภาพสูงเต็มศักยภาพของทุกคน สามารถร่วมพัฒนาสังคมอย่างสร้างสรรค์ทั้งในประเทศและระดับโลก รวมทั้งเป็นผู้ที่สามารถตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผล เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ปรับตัวได้ทันต่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โดยกำหนดเป็นจุดมุ่งหมายแต่ละระดับ ดังนี้

1. เด็กที่จะเข้าเรียนชั้น ป.1 มีพัฒนาการรอบด้านในระดับพร้อมเรียนทุกคน
2. เยาวชนไทยไม่ต่ำกว่าร้อยละ 90 จบการศึกษาอย่างน้อย 12 ปี มีความสามารถพื้นฐานในการเข้าสู่การฝึกฝนอบรม คิดสังเคราะห์ได้อย่างมียุทธศาสตร์ ใช้ข้อมูลในการปรับเปลี่ยนงานอย่างทันโลก ซื่อสัตย์ รับผิดชอบและเป็นประชาธิปไตย
3. ผู้จบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา พร้อมเข้าสู่งานอาชีพ ทำงานเน้นคุณภาพสูง ปรับปรุงอยู่เสมอ คิดสนใจได้อย่างชาญฉลาด เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้
4. สถานศึกษาและสำนักงานมีความสะอาดร่มรื่น ปลอดภัย โน้มนำสู่การเรียนรู้ ปลอดภัยปลอดพิษ และเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้
5. กลุ่มด้อยโอกาสต่าง ๆ ได้รับบริการที่มีคุณภาพ มีโอกาสเท่าเทียมกับกลุ่มอื่น ๆ ทั่วไป
6. ประชาชนให้ความสนใจ ร่วมสนับสนุนการศึกษา มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต นำสังคมสู่สังคมแห่งการเรียนรู้

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2539 – 2550

กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดแนวทางปฏิรูปการศึกษา เพื่อยกระดับมาตรฐานการศึกษาไทยให้สูงขึ้น ให้คนไทยทุกคนได้มีโอกาสทางการศึกษา ผู้เรียนได้เข้าเรียนในโรงเรียนที่มีคุณภาพ โดยมีเป้าหมายสูงสุดของการปฏิรูปการศึกษาเพื่อยกระดับมาตรฐานคุณภาพของสถานศึกษาให้เป็นโรงเรียนในอุดมคติ โดยมีองค์ประกอบของบัญญัติ 10 ประการ เพื่อสร้างผลผลิตของผู้เรียนให้ได้มาตรฐานทุกระดับให้เป็นที่ยอมรับของสังคม เพื่อจะได้เป็นกำลังในการพัฒนาประเทศต่อไป

การปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนามาตรฐานการศึกษา เป็นภารกิจสำคัญและจำเป็นของทุกประเทศ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้มีกรอบงานปฏิรูปการศึกษาใน 4 ด้าน ได้แก่

1. การปฏิรูปโรงเรียนและสถานศึกษา หมายถึง การเร่งรัดให้โรงเรียนและสถานศึกษาทุกระดับ จัดการศึกษาให้มีมาตรฐานคุณภาพทัดเทียมกันและให้กระจายการจัดบริการครอบคลุมทุกพื้นที่ เป็นการปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา และบัญญัติ 10 ประการ มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบในการจัดการศึกษาทั้งปัจจัยต่าง ๆ และกระบวนการทำงาน เพื่อหวังผลว่าคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาจะสูงขึ้น เพื่อให้ทันต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ โดยในการปฏิรูปโรงเรียนและสถานศึกษาตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการนั้นมีแนวทางดังนี้ (2538, หน้า 3-5)

1.1 จัดทำแผนที่ตั้งสถานศึกษา (school mapping) ของโรงเรียนและสถานศึกษาทุกระดับ และนำแผนไปปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยดำเนินการมุ่งกระจายจัดบริการให้ครอบคลุมในทุกพื้นที่ ซึ่งคู่มือการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (2539, หน้า 33) ระบุว่าเครื่องมือสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาในระดับโรงเรียนคือ แผนปรับปรุงโรงเรียน (school improvement plan) ซึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์ (strategic plan) ของนักเรียน เป็นแผนเฉพาะของโรงเรียนแห่งหนึ่ง จัดทำเพื่อแก้ปัญหาของโรงเรียนนั้น และสนองความต้องการเฉพาะของโรงเรียนนั้น ๆ

1.2 กำหนดขนาดโรงเรียนและสถานศึกษาระดับต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาค เพื่อให้ได้ขนาดโรงเรียนที่สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพ ประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมให้ข้อคิดเห็น และดำเนินการจัดการศึกษาตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่ระบุไว้ในคู่มือการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (2539, หน้า 15-16) ได้เสนอแนวคิดว่าการปฏิรูปการศึกษาเป็นการพัฒนาแบบส่วนกลางนำท้องถิ่นผลักดันให้เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า การศึกษาเป็นเรื่องของทุก ๆ คนในสังคม

โรงเรียนจึงต้องเป็นของชุมชนอย่างแท้จริง โรงเรียนจึงต้องเริ่มต้นการปฏิรูปด้วยการสนับสนุนโรงเรียนของชุมชน

1.3 กำหนดเกณฑ์มาตรฐานขั้นพื้นฐาน ในด้านบรรยากาศของการจัดการศึกษาด้านการเรียนการสอน ด้านอาคารสถานที่ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านอุปกรณ์การเรียนการสอน และด้านบุคลากร ที่สอดคล้องกับแนวโน้มทางการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจ สำหรับใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนและสถานศึกษาทุกระดับ ทุกประเภท และมุ่งเน้นสนับสนุนการศึกษาที่ด้อยเป็นอันดับแรก

1.4 ให้โรงเรียนแต่ละโรงเรียน ทั้งที่มีอยู่เดิมและที่จะสร้างขึ้นใหม่ มีผังแม่บทอย่างเต็มรูปแบบ อีกทั้งการออกแบบและการจัดสรรอาคารเรียน รวมทั้งการจัดสร้างบรรยากาศในการเรียนการสอน และสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ต้องให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ และมุ่งรักษาสีปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

1.5 กระจายอำนาจการกำหนดนโยบาย และการบริหารโรงเรียนและสถานศึกษาทุกระดับ ทุกประเภทให้กับผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และองค์กรปกครองท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในรูปคณะกรรมการของสถานศึกษา เพื่อให้การพัฒนาและแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างรวดเร็ว เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

1.6 ให้มีองค์กรติดตามและประเมินผลทำหน้าที่กำกับ ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน ตลอดจนประเมินมาตรฐานโรงเรียนและสถานศึกษาทั้งด้านปริมาณ คุณภาพ ประสิทธิภาพการศึกษา เพื่อนำไปสู่การพัฒนาโรงเรียนและสถานศึกษานั้น ๆ อยู่เสมอ ทั้งนี้ การรายงานผลต้องนำเสนอคุณภาพของผลงาน คุณภาพของผลผลิต ความคุ้มค่าและแนวทางการพัฒนาในอนาคต

2. การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน หมายถึง การเร่งปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาทุกระดับ ทุกประเภท การจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง ให้มีความสามารถทางความคิด มีความสามารถในการแสวงหาและสร้างความรู้ และมีคุณธรรมจริยธรรมสอดคล้องตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (2539, หน้า 13) ซึ่งมีจุดเน้นสำคัญในการจัดการเรียนการสอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้ผู้เรียนได้คิด ลงมือปฏิบัติและแสวงหาความรู้ โดยการจัดการเรียนการสอนแบบต่าง ๆ ต้องจัดให้มีองค์ประกอบการเรียน ทั้ง 3 ส่วน ได้แก่ การรับรู้ การบูรณาการความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้โดยใช้เทคนิคต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับวิธีการสอนที่เลือกใช้

กระทรวงศึกษาธิการ (2538, หน้า 9-12) ระบุว่า การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน เพื่อยกระดับการศึกษาทุกระดับทุกประเภทมีแนวทางดังนี้

2.1 จัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนมีลักษณะที่พึงประสงค์ตามอุดมการณ์ของการปฏิรูปการศึกษา

2.2 จัดประสบการณ์การเรียนรู้ความพร้อม จัดทำหลักสูตรทุกระดับทุกประเภทภายใต้บรรยากาศการเรียนรู้ที่มีความสุข จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการแสวงหาความรู้ เรียนรู้จากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น และให้ผู้เรียนนำความรู้ และประสบการณ์ที่ได้จากครอบครัว ชุมชนมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน โดยองค์กรวิชาชีพมีส่วนร่วมในการกำหนดมาตรฐานขั้นพื้นฐานของการจัดการศึกษาวิชาชีพให้ประชาชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและกำหนดแบบเรียนให้เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพความต้องการของแต่ละท้องถิ่น

2.3 เร่งปรับปรุงหลักสูตรวิชาชีพครูในสถาบันการผลิตครูให้มีเนื้อหาวิชาชีพครูมากขึ้น เพื่อมุ่งเน้นคุณภาพของผู้ที่จะออกไปประกอบวิชาชีพครู

2.4 จัดการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา โดยเน้นเป็นพิเศษในด้านพื้นฐานทางภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เพื่อรองรับการพัฒนาความรู้และทักษะในระดับที่สูงขึ้น

2.5 ปฏิรูปการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ให้นักเรียนมีโอกาสดำเนินการเรียนรู้ภาษาอังกฤษตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

2.6 เร่งปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน ให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติอย่างมีคุณภาพ โดยการพัฒนารูปแบบ เทคโนโลยี นวัตกรรมการสอนและพัฒนาห้องสมุดในสถานศึกษาให้มีคุณภาพ รวมทั้งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างการศึกษาในระบบ นอกโรงเรียนให้สามารถให้บริการที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้อย่างกว้างขวาง

2.7 ปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน ให้มีความหลากหลายทั้งรูปแบบและเนื้อหา ตลอดจนเพิ่มความยืดหยุ่นในเรื่องเวลาเรียน และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถหารายได้ระหว่างเรียน

2.8 เร่งรัดการจัดการเรียนการสอนประชาธิปไตยแบบยั่งยืน และส่งเสริมให้ผู้ที่อยู่ในอาชีพครูปฏิบัติตนอยู่ในวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อเป็นแบบอย่างและส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน

2.9 ปฏิรูประบบการวัดผลให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด เน้นพฤติกรรม การแสดงออกจริงของผู้เรียนและใช้ผลการประเมินในการพัฒนาผู้เรียนและกระบวนการเรียนการสอน สำหรับการคัดเลือกผู้เรียนทุกระดับ ทุกประเภท ให้ใช้ผลการเรียนสะสม ตลอดจนสำคัญของ

การสอบและเพิ่มโควตาการคัดเลือกเข้าเรียนต่อ

2.10 พัฒนาและสนับสนุนสถานศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษา ทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค ให้เป็นเครือข่ายรองรับการกระจายอำนาจทางวิชาการ

3. การปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษา หมายถึง การเร่งปฏิรูประบบการผลิต การสรรหาและการพัฒนาครู ทั้งที่ทำการสอนในสถานศึกษาของรัฐและเอกชนอย่างครบวงจร รวมทั้งพัฒนาผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยมีแนวทางการปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษาตามแนวทางของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้

3.1 สร้างจิตสำนึกในความรับผิดชอบของครู ผู้บริหารโรงเรียน และบุคลากรทางการศึกษา ให้มุ่งมั่นต่อการปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจัง

3.2 ในการประเมินความก้าวหน้าของครูให้มุ่งเน้นที่การวัดประสิทธิภาพของผลการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะคุณภาพทางการเรียนการสอนผู้เรียน และสนับสนุนให้ครูทำวิจัย เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนควบคู่กันไป

3.3 ให้ครูทุกคนได้เพิ่มพูนความรู้และพัฒนาทักษะในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทั้งถึงและทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี โดยในทุก 2 ปี ต้องผ่านการอบรม อย่างน้อย 1 ครั้ง ทั้งการอบรมของกระทรวงศึกษาธิการและ/หรือ กรมต้นสังกัด และการอบรม ของสถาบันอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มีวุฒิบัตรรับรอง ตลอดจนการอบรมทางไกล การเข้า ประชุมสัมมนาและการพัฒนาตนเองในรูปแบบต่าง ๆ ให้ถือเป็นการปฏิบัติหน้าที่และให้ผู้บังคับ บัญชาพิจารณาเป็นส่วนหนึ่งของผลการปฏิบัติงานของครูด้วย

3.4 ให้ครูเลือกแผนการสอน หรือพัฒนาให้เหมาะสมกับผู้เรียน เพื่อมุ่งให้ผู้เรียน สามารถสร้างและพัฒนาความรู้ได้ตลอดชีวิตอย่างแท้จริง

3.5 ให้ครูที่สังกัดส่วนราชการต่าง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการ สามารถทำการสอน ในสถานศึกษา ทั้งในและนอกสังกัดได้มากกว่า 1 แห่ง ทั้งนี้โดยได้รับความเห็นชอบจาก ผู้บังคับบัญชา และให้ได้รับค่าตอบแทนพิเศษ และให้นับรวมเป็นส่วนหนึ่งของผลงานของครู ในการบรรจุใหม่ให้นำประสบการณ์ของครูมาพิจารณาประกอบการกำหนดเงินเดือนด้วย

3.6 กำหนดคุณสมบัติและเปิดโอกาสให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิจากภาคเอกชน และส่วนราชการต่าง ๆ รวมทั้งผู้เกษียณอายุราชการมาสอนใน สถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีค่าตอบแทนให้ตามความเหมาะสม

3.7 แก้ปัญหาการขาดแคลนครู โดยการบรรจุแต่งตั้งครู ตามแผนอัตรากำลังของ แต่ละสถานศึกษา การเกลี่ยอัตรากำลังครู และการลดจำนวนครูช่วยราชการให้คงเหลือน้อยที่สุด สำหรับครูผู้สอนวิชาขาดแคลนให้ได้รับค่าตอบแทนพิเศษอีกทั้งสนับสนุนให้สถานศึกษาจัดการ

ศึกษาระดับหลังมัธยมศึกษา ที่มีความพร้อมในการเปิดสอนสาขาวิชาที่ขาดแคลนจัดสอนได้ถึงระดับปริญญาตรี

3.8 ปรับรื้อระบบการกำหนดตำแหน่งครูในสถานศึกษา สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อจำแนกความก้าวหน้าในสายงาน (career pattern) ที่ชัดเจน แต่มีความยืดหยุ่นและสามารถปรับเปลี่ยนหมุนเวียนกันได้ โดยเฉพาะครูสามารถก้าวหน้าตามสายงานการสอนในระดับตำแหน่งที่สูงขึ้นได้ด้วยผลงานของตนเอง ทั้งนี้กำหนดในคู่มือปฏิบัติงานของครู และคู่มือปฏิบัติงานของผู้บริหาร

3.9 กำหนดมาตรฐานวิชาชีพครู โดยให้คุรุสภา คณะกรรมการข้าราชการครู และสถาบันผลิตครู ดำเนินการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และให้มีมาตรการพัฒนาวิชาชีพ โดยกำหนดให้มีใบประกอบวิชาชีพครู

3.10 การปฏิรูประบบสวัสดิการ และประโยชน์เกื้อกูลของครู ทุกประเภท ทุกสังกัด เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของครู ส่งเสริมขวัญกำลังใจ และความมั่นคงในอาชีพของครู โดยมุ่งส่งเสริมสนับสนุนแก่ครูที่สอนในท้องถิ่นทุรกันดาร ครูที่สอนหลายชั้นเป็นพิเศษ

3.11 พัฒนาระบบและกลไกในการเลือกสรรบุคคลเข้าเรียนในสถาบันผลิตครู พร้อมทั้งพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ในการผลิตครูที่ครูที่สอนหลายวิชา และครูเฉพาะรายวิชาที่เน้นการปฏิบัติ เพื่อให้ได้ครูที่มีความรู้ ความสามารถเชิงวิเคราะห์ สังเคราะห์ และมีคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งให้มีการปรับปรุงวิธีการสอนคัดเลือกและการบรรจุครูประจำการ โดยให้สถานศึกษาเป็นผู้ดำเนินการตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด ทั้งนี้ไม่ควรบรรจุครูที่มาจากสถานศึกษาเอกชนระหว่างปีการศึกษา

3.12 เร่งรัดการพัฒนาผู้บริหารการศึกษา โดยการเพิ่มพูนแนวความคิด ความรู้ ตลอดจนทักษะในการบริหาร และการจัดการ เพื่อให้สามารถพัฒนาโรงเรียนและสถานศึกษาให้มีคุณภาพ ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

3.13 ให้ศึกษานิเทศก์ทุกสังกัดผนึกกำลังทำงานร่วมกัน โดยการนิเทศติดตามงานวิชาการในสถานศึกษาทุกสังกัด

4. การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษา หมายถึง การมุ่งกระจายอำนาจ เพื่อเอื้อให้สถานศึกษามีอำนาจในการตัดสินใจ ด้านการบริหารและการจัดบริหารทางการศึกษาที่เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในท้องถิ่นมากที่สุด พัฒนาองค์กรรองรับการกระจายอำนาจในระดับจังหวัดให้เข้มแข็ง พร้อมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชนและเอกชน โดยพัฒนาศักยภาพของครอบครัว มิติทางวัฒนธรรม ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายด้านการศึกษาในแต่ละระดับ สนับสนุนเอกชนให้ลงทุน

ด้านการศึกษาและเร่งรัดการจัดตั้งสถานศึกษาและสถาบันฝึกอบรมวิชาชีพสาขาขาดแคลน และมุ่งเพิ่มค่าใช้จ่ายทางการศึกษาให้ได้ระหว่าง ร้อยละ 6-7 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ เพื่อให้ทัดเทียมกับระดับมาตรฐานสากลและมุ่งสู่ความเป็นเลิศทางการศึกษาในปี 2550 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2538, หน้า 12-19)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ตราขึ้นตามมาตรา 81 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 (สำนักงานเลขาธิการ สภาร่างรัฐธรรมนูญ, 2540) ที่ว่าด้วยนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐว่า รัฐต้องจัดการศึกษาอบรม และสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้ และปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สนับสนุนค่านิยมที่ดีในศิลปวิทยาการต่าง ๆ เร่งรัดการศึกษา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งในการจัดการศึกษาของรัฐให้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองท้องถิ่นและเอกชนตามที่กฎหมายบัญญัติ และให้ความคุ้มครองการจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพและเอกชนภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ โดยกำหนดแนวทางการปฏิรูปการศึกษาซึ่งเป็นกฎหมายทางการศึกษาฉบับแรกของประเทศเพื่อปฏิรูปการศึกษาของชาติ มีสาระครอบคลุมเรื่องการศึกษา ประกอบด้วย 9 หมวด ได้แก่

หมวด 1 บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ

หมวด 2 สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา

หมวด 3 ระบบการศึกษา

หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา

หมวด 5 การบริหารและการจัดการศึกษา

หมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

หมวด 7 ครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา

หมวด 8 ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

หมวด 9 เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

โดยมีบทเฉพาะกาล แบ่งเป็น 78 มาตรา

พระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ได้กำหนดหลักการและแนวทางการจัดการศึกษา

และการจัดกระบวนการเรียนรู้ไว้ในหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา ถือได้ว่าหมวดนี้เป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา เพราะว่าด้วยหลักสูตรและการจัดกระบวนการเรียนรู้ คังมาตรา 22 มาตรา 23 และมาตรา 24 ซึ่งสอดคล้องกับหลักวิชาการศึกษาและศาสตร์ของวิชาชีพครู และเพื่อให้ครูและนักการศึกษาได้ยึดถือและปฏิบัติซึ่งสามารถสรุปหลักการและแนวการจัดการศึกษาตามความในพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ได้ดังนี้

1. จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข
2. กระบวนการเรียนรู้มุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องดังามในเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับตนเอง ธรรมชาติ ประเทศชาติและสังคม ให้กระบวนการเรียนรู้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์กับชีวิตและสังคม และเป็นการศึกษาตลอดชีวิต
3. ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทุกระดับ ทั้งในการสนับสนุน ส่งเสริม การกำกับดูแล ติดตามและประเมินผล และให้มีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา
4. การจัดระบบโครงสร้างการศึกษาให้มีเอกภาพในด้านนโยบายและการกระจายอำนาจ ให้มีการปฏิบัติที่หลากหลาย คล่องตัวในการปฏิบัติและสอดคล้องกับสภาพและความต้องการที่แตกต่างกัน
5. การบริหารและการจัดการให้ดำเนินการโดยองค์คณะบุคคล เน้นการมีส่วนร่วมของพลังและภูมิปัญญาจากฝ่ายต่าง ๆ
6. จัดการศึกษาให้มีคุณภาพได้มาตรฐานทุกระดับ ทุกประเภท ทุกขั้นตอน ทั้งในด้านปัจจัยตัวป้อน กระบวนการ และผลผลิต ให้มีการประกันคุณภาพและประเมินเพื่อพัฒนาคุณภาพ (คำหมาน คนไค, 2543, หน้า 59-60)

สำหรับ หมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา มาตรา 4 ระบุว่า มาตรฐานการศึกษา หมายความว่า ข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะ คุณภาพ ที่พึงประสงค์และมาตรฐานที่ต้องการให้เกิดขึ้นในสถานศึกษาทุกแห่ง และเพื่อใช้เป็นหลักในการเทียบเคียงสำหรับการส่งเสริมและกำกับดูแล การตรวจสอบ การประเมินผลและการประกันคุณภาพทางการศึกษา (สทศ., 2542, หน้า 3) มาตรา 47 ให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วย ระบบการประกันคุณภาพภายใน และระบบการประกันคุณภาพภายนอก ระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง มาตรา 48 ให้หน่วยงานต้นสังกัดจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายใน

สถานศึกษาและให้ถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีการจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา และเพื่อรองรับการประกันคุณภาพภายนอก มาตรา 49 ให้มีสำนักรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา มีฐานะเป็นองค์กรมหาชน ทำหน้าที่พัฒนาเกณฑ์วิธีการประเมินคุณภาพภายนอก และทำการประเมินผลการจัดการศึกษาเพื่อให้มีการตรวจสอบคุณภาพของสถานศึกษา โดยคำนึงถึงความมุ่งหมายและหลักการ และแนวการจัดการศึกษาในแต่ละระดับตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ ในการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาทุกแห่งอย่างน้อย 1 ครั้ง ในทุก 5 ปี นับตั้งแต่การประเมินครั้งสุดท้าย และเสนอผลการประเมินต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสาธารณชน (สกศ., 2542, หน้า 24-25) และให้ความสำคัญกับการพัฒนาวิชาชีพครู ดังปรากฏไว้ในหลายมาตรา เช่น มาตรา 9 ระบุว่า การจัดระบบ โครงสร้าง กระบวนการจัดการศึกษาให้มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู มาตรา 52 ให้กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมให้มีระบบการพัฒนาครูให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง มาตรา 53 ให้มีองค์กรวิชาชีพครู มีอำนาจหน้าที่กำหนดมาตรฐานวิชาชีพครู รวมทั้งการพัฒนาวิชาชีพครู และ มาตรา 55 ให้มีกฎหมายว่าด้วยเงินเดือน ค่าตอบแทนสวัสดิการ สิทธิประโยชน์เกื้อกูลอื่นๆ ให้มีกองทุนส่งเสริมครู เพื่อจัดสรรเป็นเงินอุดหนุนงานริเริ่มสร้างสรรค์ผลงานดีเด่น และเป็นรางวัลเชิดชูเกียรติคุณ (สกศ., 2542, หน้า 26-28)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ รวมทั้งกฎหมาย กฎ ระเบียบ ประกาศตามพระราชบัญญัตินี้เป็นมาตรการที่จะทำให้การปฏิรูปการศึกษาเป็นไปในแนวทางและบรรลุเป้าหมายเดียวกัน คือ พัฒนาคณะคนไทยให้เป็นคนดี มีคุณธรรม คิดเป็น ทำเป็น เก่งและมีความสุข ซึ่งส่วนที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้การปฏิรูปการศึกษابรรลุเป้าหมายคือ การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้และเพื่อให้เกิดความสำเร็จต้องปฏิรูประบบการศึกษา คุณภาพและมาตรฐานการศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษา การบริหารและการจัดการศึกษา การจัดสรรงบประมาณและทรัพยากร และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาด้วย

มาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก : ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การประกันคุณภาพทางการศึกษาเป็นปฏิบัติการที่ได้รับการวางแผน เตรียมการและจัดทำอย่างเป็นระบบที่จำเป็นต่อการเอื้ออำนวยให้ผู้ผลิต มีความเชื่อมั่นว่า ผลผลิตหรือการบริการของตนจะสามารถตอบสนองต่อข้อกำหนดคุณภาพที่ระบุไว้ (วีรพงษ์ เกลิมจิระรัตน์, 2541, หน้า 14) กรมสามัญศึกษา (2542, หน้า 6) ระบุว่า การประกันคุณภาพทางการศึกษาเป็นกระบวนการ

การพัฒนาการศึกษาที่ช่วยสร้างความพึงพอใจและความเชื่อมั่นให้กับผู้ปกครอง ชุมชนและสังคมว่าผู้เรียนที่จบการศึกษาจะมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาและเป็นที่ยอมรับ สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (2542, หน้า 3) ระบุว่า กระบวนการดำเนินงานที่เป็นกลไกสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษา ประกอบด้วย การควบคุมคุณภาพการศึกษา การตรวจสอบและแทรกแซงคุณภาพการศึกษาและการประเมินคุณภาพการศึกษา

สำหรับเกณฑ์มาตรฐานการศึกษานั้นมีหลายระดับ ได้แก่ เกณฑ์มาตรฐานระดับชาติ เกณฑ์มาตรฐานระดับจังหวัด และเกณฑ์มาตรฐานระดับโรงเรียน เกิดขึ้นจากคณะกรรมการของโรงเรียนเป็นผู้กำหนดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครองและชุมชน เมื่อโรงเรียนมีการพัฒนาเข้าสู่มาตรฐานแล้วก็สามารถกำหนดมาตรฐานขั้นใหม่จนสามารถที่จะพัฒนาเข้าสู่มาตรฐานระดับชาติได้ และพัฒนาให้ถึงมาตรฐานสากล (สมศักดิ์ สิ้นธุระเวช, 2541, หน้า 56) กระทรวงศึกษาธิการ (2542, หน้า 3) ให้ความหมายของมาตรฐานการศึกษาไว้ว่า คือ ข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะคุณภาพที่พึงประสงค์ และมาตรฐานที่ต้องการให้เกิดขึ้นในสถานศึกษาทุกแห่งและเพื่อใช้เป็นหลักในการเทียบเคียง สำหรับการส่งเสริมและกำกับดูแล ตรวจสอบ การประเมินผลและการประกันคุณภาพ ดังที่ กรมวิชาการ (2540) ได้ให้ความหมายของมาตรฐานการศึกษาไว้ว่า มาตรฐานการศึกษา หมายถึง ข้อกำหนดทางการศึกษาที่เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสิ่งนั้น แบ่งเป็น 3 ด้าน

1. มาตรฐานการศึกษาด้านผลผลิต หมายถึง คุณลักษณะที่ต้องการให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
2. มาตรฐานการศึกษาด้านปัจจัย หมายถึง คน อุปกรณ์ งบประมาณ สถานที่ เทคโนโลยี
3. มาตรฐานการศึกษาด้านกระบวนการ หมายถึง ระบบ วิธีการ เทคโนโลยีเชิงระบบที่มีประสิทธิภาพ

การกำหนดมาตรฐานการศึกษานับว่ามีความจำเป็นและความสำคัญอย่างยิ่ง ก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

1. ทำให้สถานศึกษามีแนวทางพัฒนาที่ชัดเจนว่าในการที่จะทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด กระบวนการบริหาร กระบวนการเรียนการสอน จะต้องจัดการอย่างไร โรงเรียนจะต้องมีคุณภาพอย่างไร การทำงานให้เป็นมาตรฐานจะต้องดำเนินการอย่างไร
2. ทำให้กรมเข้าสังกัดมีแนวทางในการจัดปัจจัย ความพร้อมด้านต่าง ๆ ให้สถานศึกษาพึงมีพึงได้ตามมาตรฐานที่กำหนด
3. เป็นการกำหนดความสำเร็จขั้นต่ำที่ควรทำได้

4. เป็นการป้องกันการเลื่อนไหลกลับไปยังมาตรฐานเก่าที่ต่ำกว่า
5. ทำให้สะดวก ในการที่จะกำกับตรวจสอบและประเมิน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ หรือ สกศ. (2543, หน้า บทนำ-6 , 16-30)

ได้พัฒนามาตรฐานการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อใช้เป็นกรอบในการประเมินคุณภาพภายนอก และเป็นแนวทางให้หน่วยงานและสถานศึกษามุ่งพัฒนาการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพตามมาตรฐานต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย วัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ลักษณะของสังคมไทย และคนไทยที่พึงประสงค์ เป้าหมายและแนวทางการจัดการศึกษา มาตรฐานการศึกษาของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 รวมทั้งหลักการและจุดมุ่งหมายตามหลักสูตรของแต่ละระดับการศึกษา แล้วสังเคราะห์จัดทำเป็นร่างมาตรฐานการศึกษาให้สอดคล้องกับความมุ่งหมาย หลักการและแนวทางการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยได้จัดประชุมระดมความคิดและสอบถามความคิดเห็นจากกรมวิชาการสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มาตรฐานการศึกษาของสกศ. กรมสามัญศึกษากรมพลศึกษา กรมอาชีวศึกษา สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล สภาสถาบันราชภัฏ กรมการศาสนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน ทบวงมหาวิทยาลัย สำนักการศึกษากรุงเทพมหานคร สำนักบริหารการศึกษาท้องถิ่น กรมการพัฒนาชุมชน กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน รวมทั้งผู้บริหารสถานศึกษาและครูของ สถานศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน ครูต้นแบบ ตลอดจนผู้ปกครอง ซึ่งได้ร่วมกันคิดร่วมกันทำ ปรับปรุงมาตรฐานและตัวบ่งชี้ ให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาการศึกษาของชาติ โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ. ได้จัดทำตัวบ่งชี้ตามลำดับเพื่อให้มีความเหมาะสมและนำไปปฏิบัติในสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมี 27 มาตรฐาน 91 ตัวบ่งชี้ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ

1. มาตรฐานด้านผู้เรียน มี 12 ด้าน 38 ตัวบ่งชี้ เน้นพัฒนาการด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีความสามารถตามศักยภาพ และมีความสุข ได้แก่

- 1.1 มาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

- 1.1.1 มีวินัย มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติตนตามระเบียบและหลักธรรมเบื้องต้นของแต่ละศาสนา

1.1.2 ชื่อสัตย์ สุจริต (และมีจรรยาบรรณในวิชาชีพ สำหรับระดับอาชีวศึกษา)

1.1.3 มีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละเพื่อส่วนร่วม

1.1.4 ประหยัด (ใช้สิ่งของและทรัพย์สินทั้งของตนเองและส่วนรวมตลอดจน ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างประหยัดและคุ้มค่า)

1.2 มาตรฐานที่ 2 ผู้เรียนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และปฏิบัติตนตามระบอบประชาธิปไตย โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.2.1 เคารพและรับฟังคำแนะนำของพ่อแม่ ญาติและผู้ใหญ่

1.2.2 รักษาสิทธิเสรีภาพของตนเองและเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น

1.2.3 มีความรู้และปฏิบัติตามกฎหมาย ไม่เป็นปัญหาของสังคม และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

1.2.4 ร่วมกิจกรรมในการพัฒนาสถานศึกษาและท้องถิ่น

1.2.5 รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

1.3 มาตรฐานที่ 3 ผู้เรียนมีจิตสำนึกที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.3.1 รู้คุณค่าของสิ่งแวดล้อมและตระหนักถึงผลกระทบต่อตนเองและสังคมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม

1.3.2 ปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และมีส่วนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

1.3.3 ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่า

1.4 มาตรฐานที่ 4 ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรองและมีวิสัยทัศน์ โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.4.1 สามารถจำแนกประเภทข้อมูล เปรียบเทียบและมีความคิดรวบยอด

1.4.2 สามารถประเมินค่าความน่าเชื่อถือของข้อมูล รู้จักพิจารณาข้อดี-ข้อเสีย ความถูก-ผิด ระบุสาเหตุ-ผล ค้นหาคำตอบ เลือกริธีและมีปฏิภาณในการแก้ปัญหาและตัดสินใจ ได้อย่างสันติและมีความถูกต้องเหมาะสม

1.4.3 มีความคิดริเริ่ม มีจินตนาการ สามารถคาดการณ์และกำหนดเป้าหมายได้

1.5 มาตรฐานที่ 5 ผู้เรียนมีความรู้และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.5.1 มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในกลุ่มประสบการณ์ กลุ่มวิชา หมวดวิชาที่สำคัญ ไม่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำ (คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศาสตร์ คอมพิวเตอร์และวิชาเฉพาะสาขาสำหรับอาชีวศึกษา) มีความสามารถในการใช้ภาษาสื่อสาร

1.6 มาตรฐานที่ 6 ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

1.6.1 มีความกระตือรือร้น สนใจการเรียนรู้จากแหล่งต่าง ๆ รู้จักตั้งคำถามเพื่อหาเหตุผล

1.6.2 รักการอ่าน สามารถใช้ห้องสมุด แหล่งความรู้และสื่อต่าง ๆ ทั้งใน และนอกสถานศึกษา

1.6.3 สามารถสรุปประเด็นจากการเรียนรู้และประสบการณ์ได้อย่างถูกต้องด้วยตนเอง

1.7 มาตรฐานที่ 7 ผู้เรียนเห็นคุณค่าและภูมิใจในภูมิปัญญาไทย ศิลปวัฒนธรรม ที่ตั้งงามของไทย

1.7.1 รู้จักท้องถิ่น รักและร่วมพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

1.7.2 มีความรู้ ความเข้าใจภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะภูมิปัญญาของท้องถิ่น และนำมาใช้ได้

1.7.3 ชื่นชมและสืบสานศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่นและของไทย

1.8 มาตรฐานที่ 8 ผู้เรียนรู้จักตนเอง พึ่งตนเองได้ มีบุคลิกภาพที่ดี โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.8.1 รู้ถึงความถนัด ความสามารถ ความสนใจ ข้อดี ข้อด้อยของตนเองและพยายามปรับปรุงตนเอง

1.8.2 เป็นตัวของตัวเอง มีความมั่นใจ กล้าแสดงออกอย่างเหมาะสมและให้เกียรติผู้อื่น

1.8.3 รู้กาละเทศะในการใช้คำพูด กิริยามารยาทและการแต่งกาย

1.8.4 สามารถกำหนดเป้าหมาย แนวทาง ตัดสินใจ และแก้ปัญหาของตนเองได้ (เฉพาะระดับมัธยมศึกษาและอาชีวศึกษา)

1.9 มาตรฐานที่ 9 ผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.9.1 สามารถทำงานตามลำดับขั้นตอนและผลงานมีประสิทธิภาพ

1.9.2 ขยัน อดทน ละเอียดรอบคอบในการทำงาน พัฒนางาน สามารถทำงานอย่างมีความสุข และภูมิใจในผลงานของตนเอง

1.9.3 สามารถทำงานเป็นทีม ช่วยเหลือผู้อื่นไม่เอารัดเอาเปรียบ ให้ความร่วมมือ

ยอมรับฟังความคิดเห็นและความสามารถของผู้อื่น ร่วมรับผิดชอบผลงานของกลุ่ม

1.9.4 มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต

1.10 มาตรฐานที่ 10 ผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.10.1 มีน้ำหนัก ส่วนสูงตามเกณฑ์มาตรฐาน

1.10.2 มีสมรรถภาพทางกายตามเกณฑ์มาตรฐาน

1.10.3 ร่าเริงแจ่มใส มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับครู เพื่อน และบุคคลทั่วไป

1.10.4 รู้จักดูแลสุขภาพและป้องกันตัวเองไม่ให้เกิดอุบัติเหตุ

1.11 มาตรฐานที่ 11 ผู้เรียนปลอดจากสิ่งเสพติดให้โทษและสิ่งมอมเมา โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.11.1 มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโทษของสิ่งเสพติดและสิ่งมอมเมา

1.11.2 ไม่เสพยาเสพติดและปลอดจากสิ่งมอมเมา และไม่แสวงหาผลประโยชน์

1.12 มาตรฐานที่ 12 ผู้เรียนมีสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย ด้านศิลปะ ดนตรี และ กีฬา โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1.12.1 มีความชื่นชมและร่วมกิจกรรมด้านศิลปะ ดนตรีและกีฬา

2. มาตรฐานด้านกระบวนการ มี 6 มาตรฐาน 29 ตัวบ่งชี้

2.1 มาตรฐานที่ 13 สถานศึกษามีการจัดองค์กร โครงสร้างและการบริหารงานอย่างเป็นระบบครบวงจรให้บรรลุเป้าหมายการศึกษา โดยมีตัวบ่งชี้ดังนี้

2.1.1 มีการจัดองค์กร โครงสร้างการบริหารชัดเจน

2.1.2 มีปรัชญา แผนพัฒนา ธรรมนูญสถานศึกษา แผนการดำเนินงานของสถานศึกษา และตัวชี้วัดความสำเร็จ

2.1.3 มีการปฏิบัติตามแผน

2.1.4 มีการนิเทศ ติดตาม ประเมินผล เปรียบเทียบกับเป้าหมายอย่างต่อเนื่อง

2.1.5 มีระบบข้อมูลสารสนเทศครบถ้วน ถูกต้อง ตรงกับความต้องการและทันต่อการใช้งาน

2.1.6 มีการบันทึกและรายงานผลการประเมิน

2.1.7 มีการนำข้อมูลและผลการประเมินไปใช้ในการตัดสินใจและปรับปรุงงาน

2.2 มาตรฐานที่ 14 สถานศึกษาส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกับชุมชนในการพัฒนาการศึกษา โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

2.2.1 ผู้บริหารและครูสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนในการร่วมกันจัดการ

ศึกษา

2.2.2 มีการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับบุคลากรในสถานศึกษาและชุมชนเห็นความสำคัญในการจัดการศึกษาร่วมกัน

2.2.3 มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของสถานศึกษาต่อชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

2.2.4 ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาการศึกษา

2.3 มาตรฐานที่ 15 สถานศึกษามีการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ส่งเสริมสุขภาพอนามัย และความปลอดภัยของผู้เรียน โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

2.3.1 จัดสภาพแวดล้อมที่สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัย

2.3.2 จัดระบบป้องกันให้สถานศึกษาปลอดสารพิษ สิ่งเสพติด อาชญากรรม

และอบายมุข

2.3.3 จัดระบบสาธารณูปโภคที่ดี

2.3.4 จัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้ครู และบุคลากรอย่างพอเพียงและจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้

2.4 มาตรฐานที่ 16 สถานศึกษาส่งเสริมและพัฒนาบุคลากร ครุตามความจำเป็น และเหมาะสมอย่างสม่ำเสมอ โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

2.4.1 จัดครูเข้าสอนตรงตามสาขาวิชา หรือความถนัด หรือความรู้ความสามารถ

2.4.2 ครูได้รับการพัฒนาเกี่ยวกับเรื่องที่ใช้สอนหรือปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลง

2.4.3 ส่งเสริมการทำงานเป็นทีม

2.5 มาตรฐานที่ 17 สถานศึกษามีการจัดการเรียนการสอนสอดคล้องกับหลักสูตร ความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

2.5.1 มีการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

2.5.2 มีการจัดแนวการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตร ความต้องการของผู้เรียน ท้องถิ่น และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ให้สามารถเชื่อมโยงแก้ปัญหาท้องถิ่นได้และนำไปปฏิบัติได้จริง

2.6 มาตรฐานที่ 18 สถานศึกษาจัดกิจกรรมและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

2.6.1 มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างหลากหลาย เหมาะสมกับ

ธรรมชาติของผู้เรียน

2.6.2 มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์
คิดสังเคราะห์และคิดสร้างสรรค์

2.6.3 มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาหาความรู้
แสวงหาคำตอบและสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

2.6.4 มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยี และสื่อที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้
ในการจัดการเรียนการสอน

2.6.5 มีการจัดกิจกรรมเพื่อฝึกและส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมของผู้เรียน

2.6.6 มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาสุนทรียภาพ
อย่างครบถ้วนทั้งด้านดนตรี ศิลปะ และกีฬา

2.6.7 ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย การทำงานร่วมกับผู้อื่น และ
ความรับผิดชอบต่อกลุ่มร่วมกัน

2.6.8 มีการประเมินพัฒนาการของผู้เรียนด้วยวิธีการที่หลากหลายและต่อเนื่อง

2.6.9 มีการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนรักสถานศึกษาของตน และมีความ
กระตือรือร้นในการไปเรียน

3. มาตรฐานด้านปัจจัย มี 9 มาตรฐาน 24 ตัวบ่งชี้

3.1 มาตรฐานที่ 19 ผู้บริหารมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นแบบอย่างที่ดี โดยมีตัวบ่งชี้
ดังนี้

3.1.1 ผู้บริหารอุทิศตนให้กับการปฏิบัติงานในสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง

3.1.2 ผู้บริหารมีความเมตตา กรุณา มีความรับผิดชอบต่อ ยุติธรรม ซื่อสัตย์

3.1.3 ผู้บริหารมีการครองตนที่ดี ไม่มีหนี้สินส่วนตัว ไม่เกี่ยวข้องกับอบาชนุช
สิ่งเสพติด

3.2 มาตรฐานที่ 20 ผู้บริหารมีภาวะผู้นำและมีความสามารถในการบริหารจัดการ
โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

3.2.1 ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษาให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง

3.2.2 ผู้บริหารมีความเป็นผู้นำมีมนุษยสัมพันธ์และเป็นที่ยอมรับของผู้เกี่ยวข้อง

3.2.3 ผู้บริหารมีความเป็นประชาธิปไตย

3.3 มาตรฐานที่ 21 ครูมีวิญญานความเป็นครู มีคุณธรรม จริยธรรม โดยมีตัวบ่งชี้
ดังนี้

3.3.1 ครูมีความเอื้ออาทร เข้าใจและเอาใจใส่ผู้เรียนทุกคนอย่างสม่ำเสมอและ

เท่าเทียมกัน

- 3.3.2 ครูมีมนุษยสัมพันธ์ ควบคุมอารมณ์ได้ และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- 3.3.3 ครูมีความรับผิดชอบ ชี้อัตถ์ ตรงต่อเวลา อุทิศตนให้กับการพัฒนาผู้เรียน
- 3.3.4 ครูวางตนเหมาะสม เป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องความประพฤติ บุคลิกภาพ
- 3.3.5 ครูมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพครู

3.4 มาตรฐานที่ 22 ครูมีความสามารถในการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพและเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

3.4.1 ครูรู้เป้าหมายของหลักสูตรและเป้าหมายการจัดการศึกษา

3.4.2 ครูมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาหลักสูตร จัดทำแผนและกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

3.4.3 ครูมีความรู้ความสามารถในการประเมินผลการเรียนการสอนและกรนำผลการประเมินมาพัฒนาคุณภาพ

3.5 มาตรฐานที่ 23 ครูมีความสามารถในการแสวงหาความรู้ คิดวิเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

3.5.1 ครูมีนิสัยรักการแสวงหาความรู้และข่าวสารข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อนำมาพัฒนาการเรียนการสอน

3.5.2 ครูมีความสามารถในการศึกษา วิจัย เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอน

3.5.3 ครูมีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาและแก้ไขสถานการณ์ได้

3.6 มาตรฐานที่ 24 ครูมีคุณวุฒิ ความรู้ ความสามารถ ตรงกับงานที่รับผิดชอบ และมีครูเพียงพอ โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

3.6.1 ครูมีความถนัด ความเชี่ยวชาญตรงกับงานที่ปฏิบัติ

3.6.2 มีจำนวนครูตามเกณฑ์

3.7 มาตรฐานที่ 25 สถานศึกษามีหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น มีสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

3.7.1 มีหลักสูตรและเนื้อหาสาระของหลักสูตรที่เหมาะสม สอดคล้องกับเป้าหมายการศึกษาและความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น

3.7.2 มีสื่อการเรียนการสอนที่เหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้

3.8 มาตรฐานที่ 26 สถานศึกษามีอาคาร สถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกตามเกณฑ์ โดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

3.8.1 มีอาคาร สถานที่ และสิ่งอำนวยความสะดวกตามเกณฑ์